SINDSSYGDOMME I SKOLEN.

SINDSSYGDOMME I SKOLEN

FOREDRAG OG SYGEHISTORIER

EFTER

CHR. UFER

VED

OTTO GRENNESS

FORORD AF SKOLEBESTYRER P. VOSS

KRISTIANIA

H. ASCHEHOUG & CO.s FORLAG

HOVEDKOMMISSIONÆR FOR DANMARK: H. HAGERUP

1893

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI.

Forord.

Efter paa anmodning af hr. lærer Grenness at have gjennemlæst den mig allerede før fordelagtig bekjendte tyske skolemand Chr. Ufers afhandling: «Geistesstörungen in der Schule» kan jeg derom erklære, at samme forekommer mig vel fortjent til at overføres paa norsk og derved gjøres tilgjængelig ogsaa for kredse inden vor lærerstand, som ikke kan forudsættes at læse fremmede sprog. Det er vist ingen tvil om, at forfatteren er inde paa et vigtigt og vanskeligt omraade, hvortil mange nu gaar endog uden den forudsætning for at greie vanskelighederne, som ligger i en nogenlunde klar bevidsthed om deres tilstedeværelse. I denne henseende forekommer det mig, at det foreliggende skrift med sine mange praktiske «sygehistorier» maa kunne gjøre god nytte ved at skjærpe blikket for de omhandlede sygdomsfænomener og forebygge nogle af de for individet ofte skjebnesvangre feil, som flyder af, at ukyndigheden behandler aandelig syge børn, som om de var sunde og normale.

Hvad bearbeidelsen af det nævnte skrift af Ufer med nogle andre skrifter angaar, kjender jeg denne nærmest af hr. Grenness's mundtlige fremstilling. Jeg har deraf faaet det indtryk, at hr. Grenness med megen flid og varm interesse for sagen har søgt at sætte sig ind i sit vanskelige emne.

Kristiania 5te mars 1893.

P. Voss.

Indhold.

Indledning:

Sindssygdomme i skolen:

Sindssygdom og undervisning:

Indledning.

I hjælpeklassen — psykiatri.

Ung og uerfaren blev jeg sat til at være enelærer i en *hjælpeklasse* ved folkeskolen. Jeg maa tilstaa, at jeg gruede for at overtage gjerningen i en saadan klasse; men inspektøren opmuntrede mig med disse ord: «Arbeidet i hjælpeklassen kan De betragte som en ren missionsgjerning.» Der sad over 20 gutter i alderen mellem 11 og 15 aar — «samtlige forsømte og tilbagestaaende, i det hele taget daarlig udrustede saavel i legemlig som i aandelig henseende» — kjæmper paa over 150 cm. og puslinger nedi 130, tyksakken ved siden af spøgelset med «store øine og smale legger,» hist et egte skøierfjæs og en rap tunge, her disse fugtige, kummerfyldte blikke og haarde, tause lidelseslæber. Ved første leilighed stikker de sig frem de aabne og skamløse gemytter, som er plettede af lasten inde i de trange, fæle smug nær hjemmet. Frækhed og brutalitet begynder allerede at blive faste bestanddele i deres væsen. Maaneder gaar, uden at det er raad at komme tilbunds i nogle andre, der er sky som rotter, strenge som sulten derhjemme. De sidder og stirrer maabende frem for sig med foldede hænder og en mine — et *blik*, som bar de alverdens

tyngsel — saa haabløse. For at tale om hjemmene! Far drikker — mor ligesaa — eller hun slider sig tildøde for at ernære den talrige barneflok. Om ét barn gjælder det: Kjender ikke til far, om et andet: Udsat for fattigvæsenets regning. Der er ogsaa nogle af god familie — rene vanskud — *enfants terribles*.

Jeg saa samlet om mig en flok af disse almindelige gadefigurer, som alverden klager over og — beklager, men som saa faa virkelig tager sig af. Døbte til herlighed og dog dømte til livsvarig vanære, til at gaa til grunde i raahed, fattigdom og laster! Og saa den frygtelige tanke, at maaske hver af dem repræsenterer en vordende familie, der vil komme til at fortsætte i de givne spor med stedse øgende fart nedad skraaplanet, at der fra dem vil stamme en lang rad af de ulykkeligste af alle menneskelige ulykkesbørn — *forbrydere og sindssyge*.

Hvem kan stilles overfor alle disse elendiges blikke og ikke føle medynk? høre inderst i sjælen deres saare barnegraad dag og nat:

Kjære kom og hjælp!

*

* *

Mit kjendskab til den for hjælpeklassen specielle pædagogik var ubetydeligt, og dertil bare theori; det sattes nu paa mangen haard praktisk prøve. Ofte vidste jeg ikke min arme raad med de stakkars gutter, hvoraf flere allerede gik til konfirmation. Man har nu heller ikke egentlig «feillære» paa skolelærerseminariet og er derfor udsat for at forfalde til en vis rutine, som skjærer alle over en kam og ofte ikke er andet end mageligt, mekanisk væsen. Daglig merkede jeg i praksis nødvendigheden af at gaa forsøgsvis prøvende frem paa grundlag af en skarp individualisering af klassen. Men

kunsten at *individualisere*, den stod for mig som den mest mystiske af alle. Hvad jeg tidligere kjendte af temperamentslære, psykofysiologi o. l. var mig nok til lidt støtte; men jeg savnede noget mere — læren om sindssygdomme *(psykiatri)* og deres pædagogiske behandling. Saa kom jeg over et lidet foredrag med 13 sygebilleder, forfattet af den bekjendte sachsiske skolemand Christian Ufer, konrektor ved den kommunale høiere pigeskole i Altenburg. Ved læsningen af dette lille, men indholdsrige skrift fik jeg saa mange nye impulser og gode raad, baade m. h. t. iagttagelse og undervisning, at jeg maa sige, det i høi grad bidrog til at gjøre mig strævet med de forkomne og vanvyrdede børn baade interessant og kjært ved det forskningens lys, det kaster over de mange vanskelige psykologiske og pædagogiske opgaver, som idelig og i de forunderligste forbindelser stilles hjælpeklasselæreren. Hjælpe- eller særklasserne skulde vistnok egentlig kun være for sinker og andre lidet fremmelige børn, som ikke uden ulemper for den regelmæssige undervisning kan naa selv et lavmaal af kundskaber. Men der følger selvsagt med paa kjøbet baade dovenskab, skulking og vanartethed, og udvisning er et radikalt middel, som man med rette i det længste kvier sig for at bringe i anvendelse. Saaledes kommer vore hjælpeklasser imod sin bestemmelse til at indeholde de mest forskjelligartede elementer, der sjelden øver nogen heldig indflydelse paa hverandre, tvertimod. Men naar talen er om udvisning af skolen, vil man som oftest finde, at det er en ligesaa betænkelig som langvarig og brydsom proces. Der gaar en rum tid hen, før en klage kommer istand — bifaldes og udføres. Imidlertid æser den gamle surdeig sig op og gjennemsyrer de bedste kræfter i barneskaren. «Udkastelsen» danner under vore nuværende forhold bare en indledning til nye forraadnelsesprocesser — og lidelser. Man bør vistnok i det

allerlængste beholde saadanne gutter i de normale forhold blandt frie og sunde omgivelser; der er maaske en sidste, endnu ubenyttet mulighed hos dem. Lad dem staa endnu et aar! Læg kjærlig forstaaelse og opofrelse til! Maaske de da vil bære frugt. Det er en afgjørende begivenhed i et allerede saa ulykkeligt barns liv at blive udstødt af den normale skole og sat i klasse med abnorme eller forbryderemner. Til syvende og sidst falder ansvaret tilbage paa læreren som den, der skal gjøre det første skridt til udvisningen, og som den, der har den bedste anledning til at lære vedkommende barn at kjende under skolegjerningen. Hvis lærerne kommer til at mangle den fornødne kundskabens og hjertets forstaaelse af ansvaret lige overfor en saadan stakkel, vil de nye, fuldkomnere opdragelsesanstalter, vi haaber at faa i en nær fremtid, friste mangen til uafvidende at paaskynde eller fremkalde uheldige udviklingsprocesser ved en utidig overflytning.

Af hensyn til mine mange interesserede kolleger, der føler savnet af saadan indsigt, men ikke læser fremmede sprog, har jeg paataget mig ved nærværende arbeide at gjøre børns sindssygdomme til gjenstand for vor diskussion. Oprindelig havde jeg kun tænkt at gjøre et kort udtog af Chr. Ufers foredrag «Geistesstörungen in der Schule. Ein Vortrag nebst 13 Krankenbildern»; men jeg fandt snart, at denne plan burde udvides, og optog nogle kapitler af Ufers «Nervosität und Mädchenerziehung in Schule und Haus» — under afsnittet «Sindssygdom og undervisning.» Man vil her finde et stykke praktisk skolehygiene paa psykiatrisk grundlag.

Imidlertid vilde vel en blot og bar oversættelse let blive tunglæst og mindre hensigtsmæssig ved at kræve psykiatriske forkundskaber hos læserne. En bearbeidelse er da kommen istand ved at indføre de

for almindelige læsere antagelig nødvendige oplysninger, definitioner — en udførligere litteraturoversigt, henvisninger til skandinaviske skrifter af nærliggende indhold o. l. Herunder er tildels benyttet prof. dr. *Emminghaus's Die psychischen Störungen des Kindesalters (Tübingen 1887), dr. R. von Krafft-Ebing's Lehrbuch der Psychiatrie (3 Aufl. 1888), dr. Th. Kirchhoff's Lehrbuch der Psychiatrie (Lepizig u. Wien 1892)* og nogle flere, som paa sine steder findes angivne.

Endelig har jeg føiet til to sygehistorier, den ene af egen iagttagelse.

Tilslut maa det være mig tilladt at bringe d'hrr. skolebestyrer P. Voss, dr. med. H. Holm og dr. P. Winge min hjertelige Tak for den værdifulde støtte, de har ydet mig til dette skrift.

Kristiania i september 1893.

Otto Grenness.

Ved første flygtige øiekast vil dette skrifts titel hos mange vel have fremkaldt et saadant spørgsmaal: Mon ikke et noget mindre rædselsfuldt udtryk end dette «sindssygdomme i skolen» kunde have været mere betegnende? Ved nærmere bekjendtskab vil man rimeligvis ikke finde noget at udsætte paa dette ligefremme udtryk, der nævner tingen ved dens rette navn. Mange skal maaske finde, at de har været hildede i den forresten meget naturlige vildfarelse, at der hos børn kun kan være tale om *een* form af sindssyge, nemlig den medfødte eller tidlig erhvervede aandssvaghed, der repræsenteres af to arter, en under visse naturforhold optrædende *(endemisk)* sindssyge eller kretinisme og den sporadiske aandssvaghed, som benævnes idioti. Saa langt var de lærde ogsaa komne i første halvdel af forrige aarhundrede. I den anden halvdel fremkaldtes en gradvis reformation af psykiatrien, og læren om barnealderens sindssygdomme begyndte da ogsaa at udvikle sig. Det er især de praktiske englændere, som har æren af at have skaffet de gale en menneskeligere behandling (f. eks. *No-restraint*-systemet).

Saa interessant det end turde være at forfølge psykiatriens historie ned gjennem tiderne, maa vi dog give afkald derpaa for at fæste opmerksomheden ved

Barnepsykosernes begreb og historie.

Vi forbigaar altsaa den eiendommelige kjendsgjerning, at omsorgen for de sindssyge blev antagen efter tyrkerne, der allerede længe før de kristne havde steder til de gales forvaring og pleie — at de kristne ikke havde hjertelag for de sindssyge, fordi de mestendels holdt disse for besatte af djævelen. Vi skal heller ikke opholde os ved de ædle menneskevenner, der hver efter tidens evne og tro har forsøgt at formilde de allerulykkeligste menneskers gruelige skjæbne, som *Celsus* ved Kristi fødsel og *Pinel* under den store franske revolution.

Før vi forsøger at fastsætte begrebet *barnepsykoser*, er der paa forhaand et spørgsmaal at afgjøre: Barndommen er den fysiologisk skarpt betegnede livsperiode fra fødselstimen til den begyndende kjønsudvikling, og saaledes hører *all*e indenfor denne livsperiode faldende psykoser til vore iagttagelsers omraade. Antallet af de tilbagelagte leveaar er da paa ingen maade afgjørende, hvor der bliver spørgsmaal om grænsen mellem barndom og ungdom. Vi holder os strengt til de legemlige egenskaber ved kjønstypens udvikling og afvigelser. Naar sindssygdom iagttages ved denne overgangs paafaldende tidlige indtrædelse, saa falder den *trods mindreaarigheden* under begrebet *ungdomsalderens psykoser.* Omvendt hører alle sindssygdomme hos saadanne gutter og piger, som helt igjennem frembyder *barnehabitus,* til barnepsykoser, selv om de *skulde være 17—18 aar gamle.*

Ved ordet *psykose* ligger det nær at tænke paa sjælen, den udødelige del. Psykose er ikke sjælesygdom; syndig tvil kaldes billedlig sjælesygdom. «Aandsforstyrrelse» eller sindssygdom er jo noget andet, da aanden, sindet, vel maa betragtes som sjælens materielle forbindelse og virkemaade i legemet.

Hvor denne forbindelse med dens vekselvirkninger forstyrres i sin fysiske grundvold («bærer»), viser sjælens liv sig for omverdenen som *sindssygdom*. («Sindssygdom er liv under abnorme betingelser»). Til at maale udstrækningen af saadanne forstyrrelser i barnets aandsliv har vi instinktmæssig samlet utallige schematiske forestillinger om barnets *gjennemsnitstypus* — i de første uger, maaneder, om det barn, som er et halvt aar, $^3/_4$ aar, et aar og helt op til 13 og 14 aar gammelt. Vi har desuden forestillinger om guttens og pigens aandelige typus paa det enkelte stadium i barndommen; de kan naturligvis ikke beskrives i nogle faa satser. Med disse af erfaringen udvoksede, men idealiserede forestillinger afmaaler vi de i det enkelte tilfælde iagttagne psykiske livsytringer, hvorved vi lader ude af betragtning talrige *varieteter* (godartede, vilde, aandelig noget træge, pirrelige børn, pigeagtige gutter, gutteagtige piger etc.). Ligeledes vil man finde mange *aandelige abnormiteter*, der paa grund af den for barneaanden eiendommelige mangel paa ligevegt, fast individualitet, karakter (hvad man nu vil kalde det), tydelig afviger fra gjennemsnitstypen m. h. t. alderstrin, kjøn og varieteter, foraarsaget ved sterk og navnlig vedholdende aandelig paavirkning (sentimentalitet, *Weltschmerz*, gammelmodighed, ustyrlig vilterhed i slyngelalderen o. m. fl.). Disse tilstande kan ikke ligefrem betegnes som psykoser, men som saakaldte *umodne* forstyrrelser, der først vil *foreligge færdige* i kjønsudviklingens periode eller senere. Oftest udvikler dog ogsaa disse abnorme børn sig til normale mænd og kvinder. Derimod maa en *afgjort sygelig* afvigelse fra gjennemsnitstypen betegnes som barnealderens sindsforvirring, sindssygdom, psykose, naar de aandelige følelser (gemyttet) tilligemed forestillen, begjær og stræben *er forandrede betydelig og især af længere varighed, saaat den regelmæssige tilstands tilbageven-*

den forhales. Sindssygdommene er for det meste langvarige sygdomme; de strækker sig ofte gjennem mange aar, ja ofte hele barndommen (og endogsaa ud over denne). Der gives dog ogsaa ganske kortvarige *psykiske forstyrrelser hos børn.*

Det er interessant at lægge merke til, hvorledes vort aarhundredes store opdagelser paa anatomiens, biologiens og psyko-pathologiens omraader skridt for skridt har tvunget gamle vildfarelser og skadelige fordomme til at vige for et dybere og derfor mere humant syn paa sindssygelæren. Allerede saa sent som i 1808 kunde den sats blive udtalt af psykologen *Carus*, at børn vistnok kunde blive idiotiske, men aldrig «vanvittige» — wahnsinnig — med Wahnsinn forstod man nemlig dengang alle psykoser, som ikke kom ind under begrebet idioti. Men denne sats var alt gjendreven, før den kom til verden, idet berømte forskere som *Esquirol*, *Foville* o. fl. ved sine værdifulde anatomiske og kliniske detaljstudier hurtig bidrog til at opklare barnepsykosernes pathogenese (deres opstaaen af skræk, akute sygdomme, aandelig overanstrengelse, beskadigelse af hovedet, periferisk nervepirring). Endnu en tidlang lagde man sig ikke for alvor efter barnepsykosernes helbredelse, men drev paa med theoretisk læreudvikling. Herunder gjorde især to modsatte hovedretninger sig gjældende, en ensidig filosofisk-psykologisk og en naturvidenskabelig. I Tyskland, hvor den første havde overtaget og bares af mænd som professorerne Heinroth og Beneke, fik psykiatrien mange hindringer at overvinde i Kants lære og Schellings naturfilosofi. Heinroth, der var professor i psykiatri i Leipzig, ansaa lidenskaber og synd, d. v. s. frafald fra Gud, som aarsagerne til de aandelige sygdomme og erkjendte i den kristelige tro, i den fulde hengivelse til Gud og det gode, de eneste bevarings- og redningsmidler. Beneke, professor i filosofi ved

universitetet i Berlin og en navnkundig psykolog, søgte forstyrrelsernes væsen paa sjæleligt omraade og behandlede sindssygdommene overensstemmende hermed ud fra et ensidig psykologisk standpunkt. Den lærde retslæge J. B. Friedreich behandlede i sine talrige skrifter ogsaa barnepsykoserne temmelig fuldstændig. «I livlig kamp mod den dengang sterkt udbredte *moralistiske theori* om sindssygdommene, der mere betragter disse som en følge af udsvævelser, synd, lastefuldhed og lignende, kommer han ogsaa med den samme sats som modstanderne, at psykoser skal være meget sjeldne i barnealderen, uskyldets livsperiode.» Den paastand, han udtaler ligeoverfor Carus, at alle de hos voksne iagttagne forstyrrelser ogsaa forekommer hos børn, gjælder rigtignok ikke nu længere. Saaledes kan der jo ikke hos børn være tale om visse former af paranoia (forrykthed), progressiv paralyse (lamhed) og talrige andre former af f. eks. ungdomsalderens psykoser, puerperalpsyk., klimakteriets og oldingealderens.

Sindssygdom med fremherskende *perversion* af *gemyttet* blev beskrevet af *Prichard* (London 1835). Belgieren *Guislain* omtaler i sit berømte verk om «frenopathierne» et tilfælde af mani, som havde udviklet sig først tre aar efter et slag over næsen — en iagttagelse, der stemmer med, hvad vi nu ved om oprindelsen til *traumatiske* psykoser (*trauma*, tryk-stød). *Wilhelm Griesinger*, hvis næsten epokegjørende lærebog «Pathologie und Therapie der psychischen Krankheiten» første gang udkom 1845, sammenføiede paa en aandfuld maade alle dengang vundne resultater af naturvidenskabelig exakt forskning til en lærebygning, der siden skulde blive ligetil en kanon for sindssygelægevidenskaben og i aartier beherske den (v. Krafft-Ebing; Emminghaus). Verket har oplevet tre oplag,

og dets indflydelse viser sig endnu paa næsten hver side i de nyere og nyeste lærebøger i psykiatri.

Endnu større betydning for pædagoger har nogle arbeider af *West, Güntz* og *Conolly.*

Fra Aaret 1854 begynder endelig ogsaa barnepsykosernes helbredelse at tilvende sig interesse. Den berømte engelske barnelæge Ch. West offentliggjorde i det aar et opsæt om *børnenes epilepsi, idioti og erhvervede sindssygdomme.* W. indtager et fysiologisk-psykologisk synspunkt ved betragtningen af barnets sindssygdom og, hvad der for pædagogen er hovedsagen, han føier til en række egne iagttagelser som eksempler til sine forklaringer. I 1860 udkom hans mere omfattende arbeide: *Om aandsliv og sindssygdomme i barndommen.* Det er efter lægernes dom værdifuldt, for pædagogerne har det sin betydning saavel formedelst skildringen af barnets sindssygdomme som paa grund af sin tydelighed ved meddelelse af talrige tilfælder. W. kjendte, allerede for en menneskealder siden, meget nøie symptomerne paa børnenes cerebrale neurastheni, den egentlige overlæsselsespsykose.

I begyndelsen af 50-aarene blev der i Bicêtre i Paris indrettet en egen afdeling for sindssyge børn (og unge individer). Den ledede af *Paulmier,* der indlagde sig stor fortjeneste ved statistik over barnepsykosernes hyppighed og ved en klinisk bearbeidelse af mani hos børn og unge mennesker.

Güntz, direktør ved en sindssyge-anstalt paa Thonberg ved Leipzig, holdt i et offentligt møde i foreningen for statslægevidenskab i kongeriget Sachsen i aaret 1858 et foredrag over emnet «Vanvid hos skolebørn, en ny art sindssygdomme.» Ved skolebørns «vanvid» (et lidet passende navn) forstod han «det slags sindssygdomme, der er eiendommelig for barnealderen og en direkte følge af undervisningen.» Fremstillingen oplyses ved meddelelse af en syge-

historie[1]. Hos G. dreier det sig væsentlig kun om visse sygelige udmattelsestilstande i hjernen, ikke om egentligt «vanvid». I 1860 fremtraadte *Morel* med et nyt psykiatrisk system. Hans afsnit om børnenes sindssygdomme bringer dog intet særeget, naar undtages et par egne iagttagelser.

I samme, om ikke i endnu høiere grad maa et arbeide fra aaret 1862 af *John Conolly* interessere pædagogen, et verk, hvori forfatteren med beundringsværdig naturtroskab skildrer især én form af børns aandelige abnormiteter, hvis kjerne bestaar i de aandelige følelsers (gemyttets) forbigaaende eller vedholdende forkjerthed. Forfatterens theoretiske forklaringer godkjendes ikke uden indskrænkning af nyere sindssygelæger, medens der endnu altid tilkjendes de meddelte sygebilleder, syv i tallet, et utvilsomt høit og varigt værd[2].

Dernæst bør man agte paa det i slutningen af sekstiaarene udkomne verk af *H. Maudsley* om sjælens fysiologi og pathologi, der ogsaa indeholder et afsnit om barnealderens sindssygdomme, hvis betydning for pædagogen atter nærmest bestaar i de meddelte sygebilleder. Endelig leverede *Laehr* i «Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie» 1873 fire værdifulde sygebilleder af skolebørn[3].

Det hele for et tidsrum af over hundrede aar foreliggende materiale af iagttagelser og fremstillinger vedkommende barnepsykosernes opstaaen, kjendemerker og helbredelse har nu for seks aar siden professor *dr. H. Emminghaus* i Freiburg (i. B.) brugt til et omtrent tre hundrede sider omfattende verk[4], der om

[1] Se tillæggets nr. VIII.

[2] Se tillæggets nr. I—VII.

[3] Se tillæggets nr. IX—XII.

[4] Emminghaus, Die psychischen Störungen des Kindesalters. Tübingen 1887. Verlag des Laupp'schen Buchhandlung. Gr. 8°, 294 S. Preis M. 6.

end nærmest kun bestemt for lægens behov og derfor hist og her for lægmanden noget tunglæst formedelst tekniske udtryk, dog skulde være i enhver opdragers haand, indtil et særeget verk er skaffet tilveie for hans særlige behov. Professor Cornelius siger i slutningen af en udførlig anmeldelse i «Zeitschrift für exakte Philosophie»: «Idet vi angaaende videre enkeltheder henviser til skriftet selv, skal vi endnu kun fremholde, at bogen vil være en interessant og frugtbringende læsning ikke bare for læger, men ogsaa for psykologer og pædagoger». Professor *Strümpell* kalder i sin i 1890 udkomne «Pädagogische Pathologie» prof. Emminghaus's bog for «et navnlig alle lærere yderst anbefalelsesværdigt skrift».

Psykiatriens betydning for skolen.

Nu er det paa tide at imødegaa et spørgsmaal, som let vil fremstille sig, om da virkelig *enhver pædagog* skulde behøve belærelse om sindssygdomme hos børn, om det ikke meget mere var nok, naar bare de herrer og damer faar den, der virker ved anstalter, hvor der opdrages idioter? d. e. væsner, hos hvem en kronisk og uhelbredelig svaghed ved de intellektuelle evner i den tidlige barndom træder frem paa en meget iøinefaldende maade, en svaghed, hvormed bestemte ikke mindre paafaldende uregelmæssigheder *(anomalier)* i følelser og drifter er forbundne, — væsner, hvis karakteristiske særkjende er, at de, jo længere det lider, des mere kommer til at staa tilbage for de friske jevnaldrende.

Her vil jeg først minde om, at man ikke skal forestille sig, at tallet af de unge idioter, sindssvage og aandssvage, er ubetydeligt. Bare en liden del af dem er anbragte i særlige anstalter, enten det nu kommer af, at ondet hos børn endnu ikke optræder i

den grad, at det gjør anbringelse i en slig anstalt nødvendig, eller af andre grunde [1].

Det følger heraf, at ialfald læreren i folkeskolen, som ikke uden videre kan stænges for de aandssvage børn, kan komme til at maatte beskjæftige sig med afgjort syge børn, hvorved da nogen kundskab om sindssygdommenes væsen er uundværlig, hvis det syge barn ikke skal behandles som et sundt — eller ogsaa aldeles forsømmes [2].

Men om end i en forhaabentlig ikke altfor fjern fremtid — takket være private anstalters, menneskevenlige foreningers og ikke mindst statens omsorgsfulde virksomhed — de aandssvage og forkomne finder optagelse i særegne anstalter, saa vil alligevel lærerne ved høiere som lavere skoler have at beskjæftige sig med psykiatriens elementer. Thi det vilde være en grov og skjæbnesvanger vildfarelse at mene, at sindssygdomme slet ikke forekommer hos børn undtagen den idioti og imbecillitet (idioti i ringere grad), der fører meget paafaldende kjendetegn med sig.

Deres tal er rigtignok ikke saa stort som hos voksne, men alligevel langt større, end den maa antage, som uden at besidde et skjærpet blik derfor søger efter paafaldende tegn paa sindssygdom hos børn.

[1] «Paa den kgl. regjerings anordning er der anstillet undersøgelser af Oberschlesiens kredsskoleinspektører over de i regjeringsdistriktet Oppeln værende skolepligtige idioter. Det fremgik, at det der findes omtrent 350 aandssvage, men for uddannelse modtagelige skolebørn. Hvorvidt disse kan optages i anstalterne for aandssvages uddannelse, er endnu ikke afgjort». *Kotelmanns* Zeitschrift für Schulgesundheitspflege 1890, Heft 9, S. 555.

[2] I Kristiania har folkeskolen overtaget abnorme børns undervisning fra skoleaaret 1892—93. Der er indrettet særskilte klasser (10) med et særskilt personale: bestyrer, 3 lærere, 6 lærerinder og en af skolestyret antagen læge, der i de følgende aar skal have det nødvendige lægetilsyn med de abnorme elever.

Undersøgelse af børnenes sindssygdomme og disses grænsetilstande.

Naar man skal undersøge et barns aandelige tilstand, maa man først skaffe sig en aldeles paalidelig (dateret) oversigt over barnets fortid, hvortil nøie slutter sig en i de mindste detaljer gaaende psykofysiologisk beskrivelse af barnet, dets arvelige og sociale forhold samt stilling i skolen. De hidhørende foreteelser er saa mangfoldige og saa forskjellig forbundne, at jeg til en grundig belærelse kun kan henvise til Emminghaus's bog; men det vil dog ikke være aldeles uden nytte, om jeg angiver — med tilsvarende forbehold — de hyppigst forekommende kjendemerker. I tillæggets sygebilleder har man desuden den bedste skole for opfattelsen af saadanne analyser.

Børnene behøver altsaa ikke at vise aandssvaghed fra barndommen af; de leger, svarer og spørger for det meste som andre børn; kun klager deres forældre over, at opdragelsen volder dem saare megen møie, uden at de kommer til klarhed over de enkeltheder, hvorpaa deres dom grunder sig.

Intelligensen synes uskadt, saasnart man ikke stiller større og fremfor alt ikke vedholdende fordringer; men sker dette, lammes kraften, og en fordoblet svækkelse i hukommelsen gjør sig merkbar. Børnene vil arbeide aandig, men stirrer hen for sig uden at tænke, bliver ikke færdige med sit pensum, og enhver hastig paavirkning gjør dem bare endnu mere udygtige. Undertiden viser der sig en *paafaldende,* men rent *ensidig* begavelse (f. eks. i regning, musik, tegning, mekaniske arbeider etc.). Hvad *gemytslivet* angaar, kan børnene være overordentlig livlige i sine følelsesytringer — pirrelige — ømfindtlige — egensindige — græder let — tilbøielige til heftige vredesudbrud — ukjærlige og haardhjertede mod søskende

og legekamerater — har glæde af dyrplageri — eller gemyttet helder paafaldende til den modsatte retning: *Den normale middelvei findes aldrig.*

Med hensyn til *viljelivet* bliver de tilstande, der raader i forstanden og gemyttet, afgjørende. Man skal erindre, at barnets psykiske sundhed baseres ikke som hos den voksne paa alle tre grundformer, men kun paa forestillings- og følelseslivet. Hos det voksne menneske er de psykiske processer naaede til en vis ligevegt, og derfor taler man om en harmonisk vekselvirkning mellem dem indbyrdes. En høiere forholdsmæssig enhed af organiske processer, der giver sig tilkjende for bevidstheden som forestillinger, følelser, begreber og domme, er den voksnes aandelige liv. Dettes sindssygdomme tilintetgjør uden undtagelse en, to eller alle tre grundformer for sjælens bevidste liv, hvilket kan paavises ved disse mangler.

Psykiatrien frakjender da barnet i overensstemmelse med al civil- og kriminalret fuldstændig den aandelige dygtighed, som kaldes *fri selvbestemmelse.* Egentlig gives der i barndommen kun begjæringer og stræben, ingen vilje. Naturlig for barnet er den sterke selvfølelse og en høi grad af lidenskabelighed, der hos den voksne bliver abnormitet.

Iagttager man undernormale børn, naar de sover, saa ser man, at de hjemsøges af nervetilfælder, har krampe, skjærer ansigter, at deres søvn er urolig, at de undertiden plages tungt af «natterædsel» *(pavor nocturnus),* skriger fælt op o. s. v. Dette fænomen staar i allernærmeste forbindelse med barnealderens psykoser. Ogsaa i vaagen tilstand gjør i *legemlig* henseende muskelinnervationens forandring sig gjældende. Børnene er ualmindelig bevægelige, og dertil adskiller det heftige, umotiverede og kantede i bevægelserne sig fra kraftige og friske børns livfulde muskelbevægelser. Hos mange stiger dette til veitsdansagtige

hos svagelige skolebørn, som daarlig klædte har opholdt sig ude flere timer i en kulde af 16—22 ° C. og efterpaa sat sig tæt ind til ovnen.

Af andre legemlige aarsager til barnepsykoser kan nævnes difterit, kighoste, nervefeber o. l.

Meget ofte forekommer der ting, som ikke let vil bringe læreren til at søge efter en organisk aarsag. Man forestille sig bare levende det følgende.

Emminghaus beretter af egen iagttagelse om en forstyrret gut, der i det 10de og 11te aar stadig viste den besynderlighed, at han, naar han tilfældigvis stødte paa noget med foden, altid stampede i marken et par gange med den samme fod. Naar han havde støttet armen paa bordet, dunkede han regelmæssig endnu to gange i det med albuerne. Paa vort spørgsmaal angav han: «Jeg maa.» Videre lod det sig ikke udgrunde.

Et andet tilfælde beskriver *Berkhan* (hos Emminghaus, s. 108). En 14-aars gut har før været melankolsk. Støder han tilfældigvis mod en sten, saa vender han endnu nogle gange tilbage til den; spytter han noget ud, saa gjentages spytningen endnu et par gange. Gjør han uforvarende en blækklad, saa drives han til at sætte endnu to ved siden af. Ligeledes skriver han over et feilagtig skrevet ord nok engang det gale ord, stryger over alt og sætter først da det forbedrede ord over, naar der ofte knapt findes plads dertil. Han er sig bevidst de til grund derfor liggende «tvangsideer» og har klaget derover. Kjæmper han mod dem, og søger han at undertrykke slige ytringer, saa overfaldes han af en saadan uro, at han ofte efter en hel times forløb endnu drives til at adlyde tvangsideen.

Videre beretter Krafft-Ebing: En 10-aars gut, svagelig — søn af en hysterisk moder — er paa vei til at bukke under for altfor rask vekst og skoleanstrengelse. Blodfattig — har i fire maaneder været

forstemt, ængstelig. Ved siden af andre foreteelser viser der sig hos ham tvangsforestillinger om afskyelige handlinger og skjeldsord, hvis ytring han næsten ikke kan undertrykke.

Kun altfor let vil den lærer, der aldrig har hørt noget om de saakaldte *tvangsforestillingers* væsen, være tilbøielig til at anse og behandle lignende maaske hos hans egne børn forekommende foreteelser dels som tegn paa fordærvelse og uopdragenhed, dels som narrestreger. Paa lignende maade forholder det sig med *hallucinationer og illusioner.*

Efter *Meschede* klagede engang en femaarig pige, medens der herskede lydløs stilhed i værelset, over at hendes treaarige lille søster skjeldte hende ud og talte ondt om hende.

En skolemand, *Gustav Siegert,* fortæller i sin vakre lille bog «Problematische Kindesnaturen» om en liden pige, som led af hallucinationer: «Med blandede følelser mindes jeg hin dag, da barnets mor hylende af vrede for løs paa mig og, idet hun støttede sig til sin datters udsagn, paastod: «De har fiket op min lille jente!» Jeg vidste bestemt, at dette ikke var skeet, og saavel de tilstedeværende elever som ogsaa den angivelig mishandlede selv bekræftede rigtigheden af mit udsagn. Det fremgik sluttelig af forhandlingen om den ikke givne og dog modtagne ørefik, at barnets syge sjælstilstand havde overført truslen om en ørefik til en virkelig — smældende ørefik. Bare en haarsbred er indbildning og løgn fjernede fra hinanden.» [1]

Heller ikke bør paa nogen maade den saakaldte *ideflugt (incohærens)* i alle tilfælder ansees som en følge af strafværdig uopmerksomhed; meget ofte dreier det sig her om en i organismen begrundet sygelig til-

[1] Harald Høffding: Psykologi i Omrids. — 3 Udg. — S. 166.
Gr.

stand. *G. Siegert* fortæller om en pige, der led af dette onde [1]. Af sætningsforbindelser og sætningsdannelser bringer hun hyppig kun den første del istand med sikkerhed. Ved den mundtlige, undertiden ogsaa ved den skriftlige fremstilling af den anden del faar dog ødelæggelsens dæmon herredømmet. Saaledes kunde det f. eks. hænde, at den «vordersatzfrohe» elev i samtalen over et bekjendt digt af Goethe — trods sætningen: «Das Blümlein war schön wie ein herrlicher Frühlingsmorgen» blev foresagt høit og tydelig tre gange — tre gange haardnakket svarede: «Das Blümlein war schön — (Pause med lang betænkning) — und der Herr ging Bibel borgen.» I fædrelandskundskab fik barnet af en samtale om universitetet i Leipzig anledning til at præstere denne uhyggelige udtalelse: «Ved universitetet i Leipzig blir — — — uddannet skarprettere — som — — — trykker bøger.« At slig en ulyksalig «konfusjonsraadinde» opvartede med det mest urimelige, vanvittig forvirrede «tull», vil man nok tro, uden at der anføres mere.

Hyppigst forekommer tankeflugten i den form, at forestillingerne *vælder ind over én*, kommer styrtende frem hulter til bulter og derfor ogsaa forvirres. Strengt taget er barnet i sammenligning med den voksne overhovedet ideflygtigt; det er *letsindigt,* fordi det har saa faa *betonede* forestillinger. Men selv hos børn kan der dog skjelnes mellem besindige og ustadige, og den egentlige ideflugt viser sig altid paa abnorm grund. I de sterkere grader af den faar den syge ikke tid til at udtrykke alt, hvad der farer forbi sjælen, og hans tale bliver derfor afbrudt, en hakkemad af halve sætninger, ord, stavelser og uartikulerede lyd.

[1] Probl. Kindesnaturen. Eine Studie für Schule und Haus. Kreuznach und Leipzig. Verl. von *R. Voigtländer.* 1889. I. S. 19. Gr.

Endelig skal jeg nævne den overmaade sørgelige tilstand, man kalder *moralsk sindssygdom (Prichard's moral insanity)* [1], hvorpaa jeg ligeledes anfører et eksempel.

En pige stammer fra en arvelig belastet familie. Morbroderen er i et galehus. I de første barneaar viste der sig alt langsom aandelig udvikling; senere fik man med møie lært hende at læse og tælle. Med kjærtegn var der ligesaa lidet at udrette som med straf. Efter fem og et halvt aars skolegang: dygtige fremskridt og det i flere læregjenstande. Det «moralske» derimod er ikke bedre udviklet end før. Hun synes ikke at have nogen forestilling om, hvad det vil sige at være *sand;* hun sørger ikke og bedrøves ikke over sin uartighed; hun finder ikke nogen tilfredsstillelse i at være *god* og attraar det heller ikke [2]; derimod gjør hun vedholdende, snu og listig alt, som er hende forbudt. Sommetider synes hun slet ikke at agte paa sin person; hun er skidden, bærer sig uskikkelig og væmmelig ad i omgang med gutter og viser sig da i alle retninger som et lastefuldt barn. Ofte ganske rolig, kun i de sjeldneste tilfælder i lidenskabelig ophidselse, træder hun hen til broderen eller søsteren og slaar dem til jorden. Hengivenhedsfølelsen gaar aldeles af hende. Kun ved at tilfredsstille hendes lyst eller ved at overliste hende kan man paavirke hende. Trods hun er $9^1/_2$ aar, følger hun i leg en bare halvt saa gammel broders veiledning, men er hvert øieblik forhaanden til at gjøre sine søskende noget uanstændigt fore; især benytter hun sin dukke til smudsige historier. Det glæder hende at ødelægge

[1] Burde snarere hede «umoralsk sindssygdom» eller endnu greiere «ethisk forrykthed», som foreslaaet af Bjørnstrøm. Sygdommen har forresten allerede en masse navne. Gr.

[2] «De, d. e. saadanne syge, er *instinktmæssig onde*» (Legrand du Saulle). Gr.

legetøiet saavel som sine klæder. For opdragersken synes hun hverken aandssvag eller sindssyg, men blottet for al moralsk paavirkning (modtagelighed). *(Maudsley, Responsability in mental disease. 3 edition. London 1876.* Zurechnungsfähigkeit der Geisteskranken, S. 173).

Om enkeltsymptomernes betydning udtaler *Krafft-Ebing* sig, som følger: Kun i symptomernes samhold og lovmæssige sammenhæng, ved de sygelige fremtoningers rigtige forbindelse og fortolkning, ved indgaaende studium af deres rækkefølge og deres gjensidige forbindelse vinder enkeltsymptomet værd og vegt. Overhovedet maa man betænke, at det i mange tilfælder falder vanskeligt selv for lægen at sige, om en foreteelse i sjælelivet fremstiller sig som sygelig, eller om den alligevel tilhører det normales, sundhedens omraade. Det er især ved visse arbeider af professor *Lombroso* i Turin, at opmerksomheden ogsaa i videre kredse er bleven rettet paa muligheden, ja sandsynligheden af, at eksempelvis just menneskeaandens høieste trin, geniet, frembyder en umerkelig overgang til «vanvid», i mange tilfælder afgjort er forbundet dermed [1]. Lombrosos theorier har dog mødt megen modsigelse.

Men hvor meget nu ogsaa sindssygelægernes anskuelser kan afvige fra hinanden i bedømmelsen af det enkelte tilfælde, — i erkjendelsen af, at grænse-

[1] «— — man behøver jo kun at minde om, at Newton, Schumann, Lenau, Holderlin, Schopenhauer og Robert Mayer virkelig var sindsforstyrrede, og at Cæsar, Muhammed, Rousseau og Napoleon led af epilepsi, altsaa i det mindste delvis var psykopathisk undernormale.» *Dr. med. Rømer* i Stuttgart i det tyske tidsskrift «Halte was du hast.» Oversat: «Psykiatri og sjælesorg» i «Luthersk Kirketidende» nr. 6 ff. 1891. Se den psykologiske forklaring dertil i *Kromans: Kortfattet tænke- og sjælelære. 2 udgave 1888. S. 349. Lombroso. Genio e follia. IV ediz. Torino 1882.* Gr.

linjen mellem det normale og det anormale ikke kan drages skarp, stemmer alle overens. Saaledes siger v. Krafft-Ebing i sin lærebog i psykiatri: Sygdom er liv under abnorme betingelser, sygdom og sundhed er ikke ubetinget modsætninger. (3. Aufl. 1888. S. 29).

Endvidere ytrer Emminghaus i «Die psychischen Størungen o. s. v.»: Hvor flydende overgangene mellem sundhed og sygdom er, fremtræder intetsteds skarpere end paa sjælelivets omraade (S. 9).

Videre heder det hos *Morselli* i hans berømte verk om selvmord: Hvor — kan man spørge — begynder fjolleriet? Hvor taler fornuften? Hvem er istand til at afgrænse hjernens normale funktioner og de sygelige mod hinanden? For den, der grundig har lært at kjende den menneskelige fornufts svagheder, udvider det psykisk-anormales begreb sig. *(Morselli: Über den Selbstmord. Leipzig 1881. S. 248).* Ogsaa Griesinger bemerker: Modsætningerne mellem sygdom og sundhed staar intetsteds fast. Og den franske sindssygelæge *Moreau* taler i henhold til mange fremtoninger i sjælelivet om en «*etat mixte*», en tilstand, der hverken er frisk eller syg, men meget mer begge dele.

Det kan nu selvfølgelig ikke gjøres til opgave for skolemanden at afgjøre saadanne tilfælder hos ungdommen, som selv sindssygelægen er i tvil om, *men hans blik tør ikke være blindt for foreteelser, som lægmanden ikke nærer nogen betænkelighed ved at anse som normale, men som betragtede fra et lægevidenskabeligt standpunkt har den almindelige sandsynlighed for, at de hører til det sygelige omraade, eller som afgjort er sygelige.*

Først da kommer man til den rigtige vurdering, der tilkommer barnealderens psykiske forstyrrelser med hensyn til opdragelsen, naar man først og fremst over-

veier, at de for det meste har sin første grund i legemlige anlæg — medfødte eller tidlig erhvervede — altsaa hører til den fasteste del af den for pædagogiken saa vigtige individualitet, som her under alle omstændigheder med kjærlighedsfuld forsigtighed maa gjøres til udgangspunkt for alle paa godt udfald regnende pædagogiske anstrengelser [1].

Andre psykiske forstyrrelser i barnealderen har rigtignok en mindre dybtliggende aarsag, forsaavidt de hænger sammen med kortere eller længere vedvarende, men dog altid forbigaaende legemlige tilstande og forsvinder med disse ved rigtig behandling eller tilsvarende hensyntagen, medens de i modsat fald kan udfolde sig til et haardnakket onde.

Hack beretter om en 15 aars gut, som var beheftet med en kronisk-katarrhalsk opsvulmen af næsens slimhinde. Det bevirkede en stadig hovedpine, udygtighed til at udføre skolearbeiderne, forglemmelse af det allerede lærte, ogsaa almindelig glemsomhed, intelligenssvækkelse *(Blødigkeit)* og «tungsindighed.» Ætsning af næsens slimhinde gjengav gutten hans tidligere aandsbevægelighed.

Ligeledes fortæller *Bresgen* udførlig om et tilfælde hos en pige, der allerede ved fødselen ikke kunde aande gjennem næsen, først kom i skole i det syvende aar [2], læste daarlig, gjaldt for at være uopmerksom, ofte var aandsfraværende og led meget af tryk over panden og hovedsmerter. Efterat næsens luftvei ved lægebehandling var bleven gjort fri, indtraadte bedring i enhver henseende. «Pigen ser blomstrende ud og

[1] Ziller, Allgemeine Pädagogik, 2 Aufl. S. 67. Samme forfatters: Grundlegung zur Lehre vom erziehenden Untericht, 2 Aufl. S. 76, 249.

[2] I Tyskland er børnene skolepligtige med det fyldte sjette aar. Gr.

har ogsaa fuldstændig forandret sig i sit væsen. Før mismodig og sløv, er hun nu livsglad og opmerksom paa alt, som møder hende.»

Om et tredje tilfælde beretter *Lenzmann:* En gut, der bestandig led af forstoppelse i næsen, gjorde paafaldende feil just i de diktater, som skulde skrives i klassen og fordrede rask beslutsomhed, mens han ellers flittig gjorde hjemmearbeiderne, hvortil han kunde tage god tid, noksaa taalelig. Ved lægeundersøgelsen fandtes i egnen mellem næsen og svælget en fortykkelse, og da den blev fjernet, blev gutten ganske helbredet til sine forældres og læreres glæde.

Den sygelige sindstilstand, som har sin aarsag i vedvarende hindring af aandedrættet gjennem næsen, er først blevet bekjendt for lægerne efter den hollandske mediciner *Guye's* forskninger under navnet *Aprosexia nasalis.*

Øresygdomme vil ogsaa let i forbindelse med anlæg for psykoser forsterke virkningerne af beskadigelser af hovedet. Lignende virkninger som de ovenfor beskrevne har ogsaa *ørekatarrher.*

Det mindste antal sindssygdomme hos børn skriver sig fra rent psykiske aarsager som skræk [1], frygt, angst, græmmelse eller kummer, skam o. l.

Saasnart læreren merker, at et barn lider af et eller andet organisk onde som de førnævnte, har han at gjøre forældrene opmerksomme derpaa og indtrængende at tilraade dem at søge en dygtig speciallæge. Samme pligt paahviler ham, saasnart han ser, at der ogsaa

[1] *C. Lange, Om sindsbevægelser.* Kjbhvn. 1885 (kr. 1,50): «Blandt alle sindssygdomme er skrækken vel den, der hyppigst fremkalder egentlig sygelige fænomener og tilstande, ofte af lang varighed eller endog uhelbredelige. Det er aldeles utvilsomt, at skrækken kan frembringe sindssygdomme, lamheder, epilepsi og forskjellige andre nervøse lidelser». — — —

uden paafaldende legemlige tilstande optræder foreteelser, som vækker mistanke om, at den aandelige sundhed er i fare eller alt er angreben. Saaledes naar han merker, at den for børnene eiendommelige munterhed og friskhed mangler, i hvis sted et paafaldende alvor, ja tungsind gjør sig gjældende; naar han finder, at allerede i de tidligere aar en paafaldende, men ensidig aandelig begavelse er fremtrædende; naar han merker, at evnen til at lære trods al anstrengelse og den bedste vilje gaar mer og mer tilbage.

Men fremfor alt har han i saadanne tilfælder især at gjøre sit til, at barnet *ikke* undersøges og — om det er nødvendigt — *behandles* af hvilkensomhelst læge, men af en sindssygelæge. Paa denne maade kan han bidrage meget til, at den syge ikke alt er «forfusket,» naar han endelig kommer i de rette hænder. Læreren kan for sin del modvirke den mislige omstændighed, som *Neumann* klager over i temmelig haarde ord: Familien behøver saare lang tid, før den tror, at mennesket er sygt; lægen behøver, naar han endelig tilkaldes, saare lang tid, før han tror, at den syge er sindssyg, og begge tilsammen behøver nu igjen lang, lang tid, før de tror, at sindssygelægen trænges. (Krafft-Ebing). Mangfoldige gange kommer da hjælpen for sent.

Optræder der hos børn foreteelser, som for det herfor skjærpede blik synes at tilhøre psykosernes omraade, saa har man først at fastslaa, om de *gjentager sig* eller *vedvarer* uafbrudt i længere tid, dernæst maa det haves for øie, om hine særlig fremstikkende foreteelser ogsaa optræder *samtidig med* eller dog sandsynligvis staar i forbindelse med *andre* tilsyneladende sygelige, ligesom jo f. eks. den moralske sindssygdom («vanvid») altid gaar ved siden af en i almindelighed svækket intelligens, er relativt forbundet dermed.

Videre er det af betydning at vide, om *sindssygdomme* kan paavises i den *familie*, som barnet stammer fra, hvorved man maa vogte sig for den vildfarelse, at arvelighed kun kan finde sted fra forældre til børn *(direkte* arv*)*, mens det dog ofte forekommer, at bedsteforældrenes tilstand viser sig igjen hos børnebørnene *(indirekte* arv, *atavisme)*. De arvelige anlæg til sindssygdomme kan enten være, lig en sygdomsproces, fremadskridende (*progressiv* arv), eller omvendt slukkes de lidt efter lidt for hvert nyt led (*regressiv* arv). Farerne for afkommets aandelige sundhed er størst, naar ved undfangelsen begge forældre er sindssyge (*cumulativ* arv), naar en af dem er sindssyg og den anden beheftet med en betydelig nervesygdom eller ogsaa kun er «nervøs», naar forældrene er beslegtede, og der i slegten allerede er forekommet nerve- og sindssygdomme (*collateral* arv), og endelig, naar begge forældre tilhører forskjellige nervøst belastede stammer. Griesinger pleiede, naar en syg bragtes til ham, blandt andet endog stedse at spørge, *om der i familien var én noget saa nær et geni!*

De arvelig belastede børn frembyder meget hyppig en eller anden, ja endog en hel gruppe af *misdannelser,* de saakaldte anatomiske degenerationstegn. Af disse kan nævnes uregelmæssigheder i hjernekassens, tændernes, sanseorganernes, muskel-, aare-, nerve- og hudsystemets bygning. Det vilde dog føre os for langt at gaa nærmere ind paa dette omfattende emne, som desuden tør regnes blandt psykiatriens mange uløste problemer.

Af det, som hidtil er udviklet, burde det fremgaa, at den lærer, *hvis blik er skjærpet for anormale sjælsytringer*, *ikke saa let gjør det sindssyge barn uret i sin bedømmelse og i overensstemmelse hermed heller ikke i behandlingen, hvad der i modsat fald maa være tilfælde.*

Man maa ganske vist beklage mangt et bedrøveligt forhold mellem lærer og elev opstaaet paa grund af feil opfatning af situationen fra den førstes side; men før man paatager sig at dømme ham, bør man erindre, at selv om han havde den mest videnskabelige uddannelse, saa var det alligevel menneskeligt at feile — og det just der, hvor der var blevet anvendt størst opmerksomhed og det mest humane taalmod. Det siger sig selv, at man ogsaa maa beflitte sig paa stor forsigtighed i bedømmelsen af det enkelte tilfælde, forat man ikke af *falsk mildhed og hensynsfuldhed skal søge grunden til den virkelige uopdragenhed. flygtighed og træghed i nervesystemets anormale tilstand* — en feil, som ikke sjelden selv læger henfalder til. — Har man erkjendt, hvor langt barnet kan komme, skal man energisk søge at naa maalet, enten dette stilles paa kundskabstilegnelsens eller opdragelsens omraade. Har læreren erhvervet sig god indsigt i en saadan udmaaling af elevernes udviklingsdygtighed og ydeevne, vil hans raad være af betydning ved siden af lægens. Ikke sjelden er ærgjerrige forældre tilbøielige til at anspore børnene til at lære ved skjelden og stiklerier paa deres æresfølelse, ogsaa naar den aandelige kraft mangler, fordi nervesystemet er sygt. Paa denne maade bliver saa hjernen, som maaske bare trænger ro, mer og mer ødelagt, ja, der opstaar let et nedtrykket sind, der kan føre til en slem udgang, som det nær var skeet i et tilfælde, den franske sindssygelæge *Durand-Fardel* beretter. «En elleveaarig pige havde lovet sin far, før han tiltraadte en kort reise, at arbeide bedre end hidtil, idet han stillede i udsigt en belønning, hvis hun bestod prøven, men i modsat fald en alvorlig irettesættelse. Da faderen ventedes hjem, og barnet erkjendte, at det ikke vilde tilfredsstille fordringerne, forlod det faderhuset, sagde til en nabo, at det havde et erende at udrette, og styrtede sig i

en bæk; men da denne var for grund, havde det endnu mod til at løbe til den nære elv og styrte sig udi. Det blev reddet, just som det holdt paa at forsvinde under en baad.»

Dette tilfælde, siger Emminghaus, er en af de undtagelser, hvori hine depressive (nedtrykkende) gemytsbevægelser drager efter sig en saa sørgelig følge som *selvmord*. Erfaring synes at tale for, at disse undtagelsestilfælder gjælder individuelt prædisponerede børn. Selvmord hos børn forekommer hyppigere i byerne end paa landet. Med den fremskridende kultur synes tilbøieligheden til selvmord ogsaa at vokse hos børn, ligesom den i almindelighed tiltager i løbet af barndommen. Det er i sandhed rystende at lægge merke til de opgaver over børns selvmord, som *Morselli* fremlægger i sit berømte, grundige verk[1]. Forsaavidt man kan udfinde bestemte aarsager, er disse gjerne sindssygdomme, legemlige sygdomme, livslede, lidenskaber, laster, huslig kummer, skam og frygt for straf. Men da der oftest ikke lader sig spore nogen saadan, tilhører de fleste tilfælder rubriken «ubekjendte aarsager.»

Saa gjælder det da ofte *at formane forældrene til ikke at stille for høie fordringer til sine børn, heller ikke at tvinge dem, særlig naar de er arvelig belastede, til et kald, der kræver en langvarig og energisk aandelig forberedelse, og hvis udøvelse dernæst bevæger sig paa overveiende aandeligt omraade.*

Psykiatriske barnebilleder.

Efter dette kan den rigtige erkjendelse af et onde først være følgen af en omfangsrig iagttagelse, hvis

[1] *Morselli*, Der Selbstmord. Internat. Biblioth. Leipzig 1881. Bd. L. S. 210 ff.

resultater stadig nedskrives omhyggelig af de enkelte lærere og fra tid til anden sammenstilles [1]. Denne iagttagelse skal naturligvis ikke indskrænke sig til den tid, barnet tilbringer i klasseværelset; den maa ogsaa udstrækkes til legepladsen og — gaden, ja optage som værdifulde bidrag meddelelser om barnets handel og vandel i hjemmet, saavelsom om forældrenes og bedsteforældrenes sundhedsforhold og levevis — og fjernere slegtninges med.

Ligesom sjømanden holder stadig udkig over farvandet, han seiler i, og fører sin journal over sjøens tilstand, vind og veir, temperatur og alt det andet, saa bør ogsaa en lærer, hvem det er betroet at føre skoleskibet gjennem barndommens mange braat og brændinger, til enhver tid være istand til at tage sine observationer og gjøre sig klart, hvorhen det bærer.

Man vil maaske indvende, at der skal et særskilt studium og personlige anlæg til, for at det kan blive noget brugeligt ud af en almindelig skolemesters observationer, og at de allerfærreste har lyst, tid og raad til at lægge sig derefter, saalænge det ikke er et offentlig anerkjendt pædagogisk hjælpemiddel her i landet, d. v. s. saalænge det ikke er lærefag ved seminarierne. Hertil svares bare, at de kolleger, som har forsøgt at nedskrive de særegne indtryk, de har faaet paa skolen af denne eller hin elev, de bør ikke opgive en saadan begyndelse, om det engang imellem kan synes at være frugtesløst arbeide, dertil utaknemmeligt, men de skal søge faste holdepunkter for disse sine beskrivelser, og slige schematiske holdepunkter skjænker den specielle pædagogik os. Saaledes har f. eks. *Ziller* i sine «Materialien zur speziellen Pädagogik» givet for almindelig pædagogiske øiemed meget

[1] Kan vel finde sted i de i byskolelovens kap. V, § 37 anordnede lærerraad. Gr.

anbefalelsesværdige synspunkter for optegnelser om barnets individualitet; men det maa m. h. t. den af os betonede side fuldstændiggjøres særdeles omhyggelig[1]. Man faar saaledes barnebilleder, som for en rigtig bedømmelse af den syge er af største betydning, og det især, naar barnet ved opflytning i andre klasser samtidig kommer i andre læreres hænder. Ligesaa vigtige er de for lægen; thi man maa jo i alle tilfælder overlade barnets behandling til ham, og da leveres ham i de nøiagtig udarbeidede iagttagelser det bedste materiale til patientens forhistorie, der altid vil være lægen uundværlig.

At lærerens barnebilleder ofte vil præges af hans personlige forhold til barnet og give ensidige, forudindtagne meninger tilkjende, er ikke mere end venteligt af en lægmand, men naar han først har indseet det forkjerte, for ikke at sige det umulige i at være sin egen skolelæge, saa vil en oprigtig iagttager nøies med at *samle* iagttagelser — uden den stadige bagtanke at skulle forbinde dem med denne eller hin ofte meget tilfældige fysiologiske opfatning af barnet — og overlade deres vurdering og forbindelse til lægen.

Sindssygdomme og undervisning.

Hvad nu lærerens egen virksomhed angaar, saa har han fremfor alt at drage omsorg for, at han ikke ved en forkjert undervisningsmethode, som bruger uforholdsmæssig megen aandelig kraft, bringer sygelige anlæg til udfoldelse eller ret egentlig frembringer sygelige tilstande. Derfor havde *Laehr* visselig ret, naar han paa et møde af tyske sindssygelæger i Eisenach 1873 ventede sig et godt udfald ogsaa m. h. t. sundhedslæren af pædagogikens uddannelse som videnskab.

[1] Se side 62; noget er bedre end intet! Gr.

I en retning har man allerede begyndelsesvis erkjendt muligheden af sindssygdomme i skolen, nemlig paa den saakaldte *nervøsitets* omraade. Man ler nu ikke længer af «nervøse», og vore digtere harcellerer ikke mer over «modesygdommen» etc., men søger tvertimod at skildre «nervøsiteten» som en fortvilet nutidssygdom, der griber dybt ind i alle samfundsforhold. Og man har jo ogsaa nu m. h. t. naturkundskab ganske andre betingelser for at forstaa hvorfor. Nerve- og sjæleliv er jo, som alverden ved, to saa indviklede, nøie forbundne og indbyrdes afhængige faktorer i vor bevidsthedstilstand, vort temperament, at man ikke skal beskyldes for psyko-fysisk materialisme [1], om man antager for givet, at uheldige indvirkninger paa nervesystemet *maa* øve en vis uheldig indflydelse paa sjælsytringerne, og at mange af disse kan være mere «kjødelige», end man aner.

Den opdrager, der har i minde, «at der aldrig foregaar noget i vor bevidsthed, som ikke har sine sanselige grundlag i bestemte fysiske processer [2]» — vil svært gjerne høre den erfarne læges udtalelse, naar nervesystemets forstyrrelser kommer paa tale; thi de hindrer den passende erhvervelse af forestillinger, deres hensigtsmæssige anvendelse i erkjendelses-, føielses- og viljelivets tjeneste og skader den kraft, som legemet behøver til kampen med omverdenen. Enhver nervebevægelse betinger et forbrug af nervekraft; jo større bevægelsernes tal og heftighed er, desto større er forbruget. Da nu bevægelserne hos et altfor følsomt nervesystem indtræder saa heftig og raskt paa hinanden, at fornyingen med nervekraft ikke kan holde lige skridt med forbruget, saa maa med tiden en udmattelsestilstand indfinde sig. Deraf

[1] Se herom: *Alfr. Lehmann*, Hypnosen o. s. v. Kbhvn. 1890. — Indledning. [illegible].

[2] *Wundt*, Physiologische Psychologie. 3. Aufl. I, S. 40.

kommer det, at den forhøiede modtagelighed for pirring ikke sjelden gaar over til det modsatte; der kræves da svært sterke pirringer for at bevæge de stumpe nerver. Man tænke bare paa den overpirrede gane, som først ved pikante supper og skarpe kryderier igjen kan gjøres skikket til nydelse.

Saasnart nervøsitetens kjendetegn (se side 24) indfinder sig hos børn, maa hele opdragelsen rettes paa at beseire eller dog formindske ondet. Hvad angaar de almindelige aarsager, saa siger prof. *Adolf Strümpell* (i «Die Krankheiten des Nervensystems» 3 Aufl. S. 69): «Alt, som svækker legemet i sin almindelighed og skader den hele konstitution, formindsker ogsaa nervesystemets modstandskraft.»

Hovedbetingelserne for opretholdelsen af et sundt nervesystem og for det allerede angrebnes bedring er i første række en passende legemets ernæring i almindelighed og hjernens i særdeleshed, et normalt blodomløb paa grundlag af hensigtsmæssige sanitære forhold i skolestuen, saasom passende bænke, borde, lys- og varmeforhold. God, maadelig opvarmet luft (15 ° R.) er et meget virksomt middel til at forebygge nervøsitet. Desværre er dette middel mer kjendt end hyppig brugt. Man har ved meget omhyggelig iagttagelse fundet, at f. eks. orthografiske feil i diktaten bliver i lige grad talrige, som luften i skoleværelset fordærves.

En anden hovedbetingelse er et rigtigt forhold mellem opsamling og forbrug af nervekraft, en rigtig veksling mellem virksomhed og ro [1].

Med denne fordring kommer vi ind paa spørgsmaalet om *overlæsselse*.

Flertallet af børn (og unge mennesker), som lider under overlæsselse med skolearbeider, kan paavises at have arvelige prædispositioner til nerve- og sindssyg-

[1] Krafft-Ebing, Ueber Nervosität, S. 12.

domme. Mangen elev, som i de lavere klasser tiltrak sig opmerksomhed ved sine udmerkede evner og utrættelige flid, bliver i de høiere klasser tilbage og viser sig uskikket til vedholdende aandelig virksomhed, ja udviser endog ligefrem en svækket intelligens. «Snarest bliver den virkelige udygtighed erkjendt da, naar en ellers udmerket elev til examen præsterer noget ubegribelig mangelfuldt, en forekomst, der, som jeg tror, stedse maa vække mistanke om undernormalholdighed.» (*Dr. Römer* i Luth. Kirketid. 1891. Nr. 6 S. 84).

Erfaring taler for, at skolepligten ikke uden skade kan begynde før det fyldte sjette aar. Af tidlig modne vidunderbørn bliver det sjelden noget dygtigt.

Som *Rochard* meddeler i en artikel i *Revue des deux mondes* 1887, har den af det franske ministerium for det indre den 24de januar 1884 nedsatte «skolesundhedskommissjon» foreslaaet undervisningstiden i primærskolerne indskrænket til fire timer daglig, hvorved er at merke, at der mellem to og to timer falder en pause, og torsdag i hver uge bliver uden undervisning. — Hos os er man allerede kommen et skridt længer frem, idet det ved seminaruddannelsen paalægges de vordende lærere i smaaskolen at veksle fag hver halve time samt at lade de smaa faa «puste lidt» efter et kvarters vedholdende opmerksomhed. Sommesteds gives ikke undervisning lørdag eftermiddag, skjønt dette forhold neppe er opstaaet for hvilens skyld, men mere af hensyn til hjemmene.

Bekjendt er *Rochards* fordring til de første skoleaar: *L'education des petits enfants devrait être basée sur le principe de courtes études, de longues récréations au grand'air et de la promenade.* (De smaa børns opdragelse burde være grundlagt paa principet: korte timer, lange hvilestunder i friluft og — leg).

Naar det lille barn skal begynde sin skolegang,

siger saa mangen far og mor til det: Ja, nu min lille, nu gjælder det først ret for dig at tage fat. Hidtil har du ikke havt stort at tænke paa, men nu begynder *skolen!* Efter en saadan opfatning af smaaskolens fordringer (og væsen) maa der jo følge ulemper for barnets harmoniske udvikling.

Stakkel, det faar sandelig ofte merke, at det er begyndt paa skole! Det er ikke bare børnenes antal, som gjør, at arbeidet i skolen bliver noget for de smaa aldeles nyt — et sprang i deres hjerne- og sjæleliv, og man begynder nu heldigvis ogsaa at faa øinene op for, at skolen maa være «*den naturlig stigende fortsættelse af den hidtidige levevis*» (*Loewenthal,* Grundzüge einer Hygiene des Unterrichts. S. 119).

Betragtning af omverdenen skal bringes i sammenhæng med undervisningsstoffet, og det ikke ved flygtige erindringer og enkelte henvisninger, men paa talrige, planmæssig valgte og omhyggelig udnyttendes *skolevandringer.* Disse er, som *Ziller* og *Lange*[1] har vist og især *Lomberg*[2] smukt udført, saa nødvendige for aanden som mad og drikke for legemet, da de formidler anskuelser, uden hvilke undervisningen bygger i luften. De maa derfor have en til sin betydning svarende stilling i den hele skoleundervisning, men især i de første skoleaars.

Endnu vigtigere er lærerens behandling af det lærestof, som skal bydes barnet.

Omtrent siden den første franske revolution er hele det offentlige liv blevet saare mangfoldigere, righoldigere og mere bevæget, end det var før. Det aandelige, fagvidenskabelige, haandverksmæssige, politiske og sociale livs omraade har faaet et næsten uoverskueligt omfang, idet det ligesom indhenter, hvad tidligere aarhundreder har forsømt i sin beskuende ro.

[1] Über Apperception. 3 Aufl. Plauen 1889.
[2] Über Schulwanderungen. Langensalza 1888.

Nu kræves der i kampen for tilværelsen langt mer omfattende og indgaaende kundskab end før, og disse krav rettes mod skolen med fordring paa mere kundskab «for livet» — for det *praktiske* liv. I den hensigt føies stadig nye fag til den allerede bugnende kundskabskreds. For at holde skridt med hvert fags udvikling, for at følge med «tiden» kommer man ind paa *specialstudier*, og faglærersystemets skadelige følger for undervisningens *enhed* kommer tilsyne. De mangfoldige og mangeartede fag spreder elevernes forestillingsliv, og mangelen paa enhed i undervisningen forvirrer hele børnenes sjæleliv paa det grusomste, ja giver det et aandeligt anarki ivold, hvorunder individet snart sagt ikke længer eier sig selv, men er udstykket i en vrimmel af «nylænder». Der trænges her ingen psykologisk udredning til at forstaa, hvorledes en saadan undervisning undergraver *karakterdannelsen*, men derimod et forsøg paa en udvei. Mon ikke *én* kraftanstrengelse kan tilgodegjøres for *flere* fag? Eller udtrykt i et ordsprog: Mon ikke to fluer her lader sig slaa i *ét* smek?

Lettest lader denne tanke sig virkeliggjøre indenfor de fag, som igjen opløser sig i enkelte læregjenstande. Saaledes er man just begyndt for alvor at drage bibelhistorie- og katekismusdisciplinerne sammen, hvortil paa passende steder indføres salmer og bibelsprog. Paa lignende vis forbindes ogsaa saavel modersmaalets mundtlige og skriftlige fagdele som hoved- og tavleregning. I regneundervisningen prøver man paa at løsrive sig fra overflødige methodiske eksperimenter og at holde sig til saadanne konkrete forhold, som gjenfindes i det praktiske liv, samt at hente næring og interesse i talrige eksempler fra de øvrige faggrupper [1]. Historie og geografi har bemægtiget sig dele

[1] N. Hertzberg: Opdragelse og undervisning. Kristiania 1891. S. 105.

af norsk- og sangundervisningen, og det tegner godt til, at naturfagene ogsaa kommer til at afgive en del (f. eks. fremmede dyr og planter) til geografitimerne. De forskjellige, righoldige faggrupper maa absolut understøtte hverandre, hvis ikke deres omfattende forestillingskredse skal opløses, idet eleven slutter paa skolen og tager fat paa en enkelt beskjæftigelse.

Lærerens pædagogiske dygtighed beror for størstedelen paa, at han forstaar at bearbeide lærestoffet saaledes, at det uden tvang kan blive optaget af den barnlige tankekreds. Her kunde der lade sig anstille omfangsrige, psykologiske betragtninger [1]; men vi vil nøie os med at pege paa, at den psykiske fordøielsesproces tør lignes med den fysiske; thi her som der dreier det sig om en tilberedelse af næringsstoffet, kun med den forskjel, at der i det ene tilfælde kommer psykologiske — i det andet fysiologiske love til anvendelse. Fastholder man denne sammenligning, saa maa man indse, hvad ogsaa erfaring lærer, at slet ikke enhver er en god lærer, der besidder megen fagkundskab, ligesom jo paa ingen maade enhver kan kaldes en god kok, som raader over en hel del næringsmidler og kjender dem, men ikke ved noget om mavens fordringer.

Alligevel lader mangen moder, der af sin kokkepige forlanger grundig indsigt og øvelse i kogekunsten, sin dyrebare datter undervise af personer, som bare kjender de aandelige næringsmidler — og det ofte ogsaa kun mangelfuldt, men intet forstaar af deres hensigtsmæssige, for det aandelige fordøielsesapparat passende tilberedelse. Lærerens opgave i undervisningen bestaar i at udmaale rigtig og bearbeide stoffet til hvert aandeligt maaltid og ved dets fremlæggelse som ved andre nærliggende foranstaltninger at be-

[1] Læs J. Nicolaisen: Om modersmaalsundervisningen i folkeskolen. Kristiania 1889. S. 44. Opfattelse og tilegnelse.

fordre fordøielsen og hjælpe til at omsætte stoffet til aandelig kraft.

Ligesom man i den legemlige ernæring har bedre af maaltidet, naar man har en god appetit, saa indledes ogsaa den aandelige optagelse af næring hensigtsmæssigst derved, at man vækker den aandelige appetit paa undervisningsstoffet, naar den ikke alligevel synes livlig nok. Ogsaa naar den alt er tilstede, vil en forhøielse altid være hensigtsmæssig. Efter psykologiske love sker dette ved, at man vækker de i barneaanden allerede forhaanden værende assimilationskræfter, nemlig de forestillinger, der staar i forbindelse med de nye, som frembyder sig, afsondrer og bearbeider dem saaledes, at der opstaar en spændt forventning om det nye. Naar man byder paa nyt undervisningsstof, behøver man ikke at falde med døren ind i huset, d. e. oversat paa pædagogisk: ikke straks at begynde med stoffets meddelelse; thi derved vilde man ikke alene give afkald paa interessen, spændingens vigtige hjælp, men ogsaa forsømme at skaffe den nødvendige betingelse for det nye materiales dyberegaaende optagelse, som bestaar i — livfuldt at kalde ud af fordunkling til bevidsthed de forestillinger, som just kommer i betragtning. Det dreier sig altsaa ved forarbeidet om tankekredsens opløsning i to forestillingsgrupper, hvoraf den ene bare er af betydning for stoffets optagelse.

Til de forestillinger, der hjælper til med tilegnelsen, hører ikke bare hine aandsdannelser, som allerede før er blevne formidlede ved *undervisningen*, men der hører dertil ogsaa det aandelige materiale, der stammer fra barnets *erfaring*. Det sidste bliver hyppig altfor lidet udnyttet, skjønt mangen aand, som ellers lukker sig for det nye stof, ved benyttelsen af hint villig aabner sig for dette.

Men af endnu en anden grund er det nødvendigt,

at man til brug ved tilknytningen af nyt undervisningsmateriale griber ind i det fulde menneskeliv: tankekredsens *helhedsdannelse* vilde lide, om man ikke omhyggelig forbandt erfaringens daglige udbytte med undervisningens.

Er *forberedelsen* gaaet rigtig for sig og i det fornødne omfang, er en aandelig appetit bleven vækket, staar de gamle forestillinger lige paa sprang til at gribe de indtrædende nye, at overvælde og gjøre dem tjenlige for den aandelige organisme, — da først kan nyt stof tilbydes med god virkning. Dets sammensmeltning med den ældre bestanddel sker uden betydelig aandsanstrengelse, lægger altsaa heller ikke overmaade beslag paa hjernen; ja, tilegnelsens lethed viser sig i en følelse af lyst, som kun kan virke gunstig paa sjælsvirksomhedens fysiske bærer.

Med undervisningsstoffets *optagelse* er dog undervisningsprocessen endnu ikke tilende; nu dreier det sig om tænkende at forarbeide det, at udnytte det i begrebsdannelsens tjeneste. For her at finde den rette vei maa vi erindre, at begreber kun fremgaar af *sammenligning* mellem lignende konkrete gjenstande. Efter undervisningsstoffets optagelse følger altsaa den *tænkende sammenligning*. Her skal som sammenligningsgjenstande ved siden af den ældre undervisnings erhvervelser ogsaa tiltrækkes de forestillingsdannelser, som stammer fra det daglige liv, saafremt eleven besidder dem i den fornødne klarhed. Saaledes opstaar begreberne paa naturlig maade af de konkrete forestillingsdannelser, anskuelserne, ved ligemæssig samvirken af erindring og tænkning [1].

[1] Ved dette forhold vil man let komme til at spørge efter aarsagen til, at forestillingerne saaledes associerer sig lettere, naar de træffer sammen med «beslegtede» i bevidstheden. Selve sammentræffet forklarer intet. Derimod kan man enten antage, at forestillingerne følger en art «træghedslov» (inertilov), saa-

[illegible] de forres [illegible] omstændigheder, og den forring [illegible] at de skal angive, hvorledes de [illegible]. Ogsaa paa dette trin viser sig undervisningens forbindelse med livet.

Lad os fremføre den her givne trinvise fremskriden i undervisningen i et eksempel. Skulde man i [illegible] undervisningen behandle fortællingen «hvorledes Josva tager afsked med sit folk og dør», saa [illegible] eleverne leiligheden meget nær til at angive, med hvem man tager afsked, og hvad man da ønsker [illegible], dertil knyttede sig fremstillingen af fortællingens enkelte afsnit. Videre vilde Josvas afsked egne

[illegible] at de helst følger i det tidligere hyppigst betraadte [illegible], eller man kan antage, at hjernens udvikling ved de ældre forestillingsprocesser bestemmer med uvisse ændringer de nærmest paafølgende forestillingers skjæbne. Associationsvirksomheden spiller en overordentlig betydningsfuld rolle i sjælelivet. (Efter Kroman).

sig for en repetition af «udgangen af Egypten» og m. h. t. katekismen være at sammenstille med Mose bortgang, for af begge tildragelser at udhæve det sedelig og religiøst værdifulde og fæste det i et digterord eller ordsprog, som «Jeg og mit hus, vi ville tjene HERREN,» og endelig at opsøge livsomstændigheder, hvori hine ord fremvælder af den troendes hjerte.[1]

Lader vi forberedelsen, formuleringen og indprentningen af sammenligningens begrebsmæssige følger gjælde for særskilte undervisningsakter, saa faar vi fem trin, som alt undervisningsstof maa gjennemløbe, før det kan forlades: *forberedelse* — *fremførelse* — *sammenligning* — sammenligningsresultaternes begrebsmæssige *opfattelse* — *anvendelse.*

Disse trin betegner den aandelige ernærings naturlige gang («fra anskuelse til begreb og handling»). —

Men desværre modsætter mange lærere sig heftig en saadan undervisningsorden af forskjellige grunde. Nogle tror at kunne undvære en psykologisk begrundet theori, idet de forlader sig paa sin erfaring i at undervise. Erfaring er ganske vist den bedste læremester, kun bør man ikke udelukkende indskrænke sig til sin *egen* erfaring. Men en paa erfaringspsykologisk grundlag hvilende theori indeslutter mere erfaring, end den enkelte i regelen kan raade over. Desuden har egen erfaring rigeligt rum i undervisningens udøvelse og kan være meget nyttebringende for den videre hensigtsmæssige uddannelse af theorien. Det bliver ved *Dörpfeld*'s ord: «En god theori er det mest praktiske, som findes.» Andre holder sig for «skolemester af Guds naade,» som saaatsige instinktmæssig altid træffer det rette. Naar de virkelig er det, som de holder sig for, saa vil vi ikke gaa irette med dem,

[1] J. Nicolaisen, Om modersmaalsundervisningen i folkeskolen. S. 55 og Oluf Saxe, Katekismeundervisningen. En ledetraad til opbyggelig undervisning i skole og hjem. I, S. 35—38.

skjønt det nok burde undersøges. om de ikke kunde yde endnu mer, naar de tog en god theori i sin tjeneste. Men desværre, der findes saa faa af disse talenter, at de i almindelighed slet ikke kommer i betragtning.

Andre igjen, og det endogsaa saadanne lærere, som virker ved høiere *pigeskoler,*[1] synes, at vor methode er for «*elementær.*» Brugt i folkeskolen og af folkeskolelærere kan man lade den passere; men i de høiere skoler undslaar man sig for den, fordi den ikke er de smaa frøkners forhøiede opfatningsevne og lærernes akademiske dannelse værdig. Hertil kan saa svares, at de psykologiske love, som undervisningen maa rette sig efter, er de samme ved større som ved ringere aandsdannelse, og at derfor de særlige forhold, som altid maa tages hensyn til, giver et vidt spillerum.

En tredje gruppe af skolemænd modsætter sig vor undervisningsmaade, fordi den tager megen tid, og man kan godt forstaa denne modstand, naar man betænker, at de fleste for tiden befulgte læreplaner for hvert aar foreskriver stofmasser, som kun kan affærdiges ved flygtig at jages igjennem. Men det, som ikke er ordentlig forarbeidet, holder sig heller ikke i sjælen og nødvendiggjør talrige og ofte kjedsommelige gjentagelser. Men disse sidste koster ogsaa tid, og saaledes bliver der meget lidet rum tilovers til grundig undervisning. Nutidens skoleliv indeslutter i sig en hel hær af momenter, som kan fremkalde eller dog befordre nervøsiteten: «aandelig overanstrengelse, nattevaagen, nedtrykkende affekter, kummer, sorg, utilfredsstillet ærgjerrighed, krænket forfængelighed.» (Rud. Arndt).

Det er en tro kopi af den moderne hui og hast,

[1] Akkurat det modsatte maa vel siges at være tilfældet i Norge paa grund af den vegt, folkeskolen lægger paa fri, mundtlig meddelelse, samt en tilelig mangel paa passende lærebøger i de fleste af folkeskolens fag. Gr.

som de voksnes nervekraft lider under (efter de mest anseede lægers dom), og staar visselig ikke tilbage i skadelig virkning paa den unges aand og dens fysiske bærer for de sundhedsskadelige indflydelser, som gjør sig gjældende hos den voksne slegt.

For at afhjælpe denne fordærvelige hast i undervisningen, er det nødvendigt, at man forlader sig mer paa *grundig belæring* end paa gjentagelsen, der nok heller ikke maa glemmes; thi hin er dennes nødvendige forudsætning. Men grundig belæring er kun mulig ved paa en vis maade at *leve sig ind i* sammenhængende stofgebeter. Saaledes at «indforlives» sker ikke, naar man eksempelvis næsten i alle skoleaar gjennemgaar nogle faa fortællinger af patriarkernes historie, dommernes bog, af de israelitiske kongers historie, Jesu barndom, om Hans undergjerninger og lærervirksomhed og endelig af apostelhistorien, hvad der efter de gjængse læreplaner er næsten almindelig brug.

Men om nu ogsaa elevens arbeide med at lære lettes ved læreplanen saavelsom ved maaden at forarbeide lærestoffet paa for undervisningen, saa bør man dog ikke mene, at man nu har gjort nok af det gode. Selv den letteste og mest fængslende undervisning forbruger nervekraft, som kun kan erstattes ved aandelig hvile og god ernæring. Det paahviler derfor læreren at være opmerksom paa, at hans elever virkelig faar den fornødne aandshvile, Det vil han da sørge for ved regelmæssige friminuter, ved at forebygge nattelæsning, aandsanstrengelser lige efter maaltiderne og — *misbrug af søndagen.* enten dette gjælder lange overanstrengende udflugter, sportsøvelser o. l. eller at sidde inde og hænge over en spændende roman, skrive stile o. s. v. Der bør ikke gives saa mange lekser til mandagen, at eleven fristes til at hvile lørdag og arbeide søndag. Romanlæsning, privat-

undervisning, haandarbeide som brodering og hekling samt pianospil trænger ofte til mere kontrol end før fra skolens side.

Det har sine alvorlige betænkeligheder at lade børn med nervøst anlæg optræde ved offentlige foranstaltninger som skoleeksamener o. l., med deklamationer, udførelse af sange o. s. v. Vistnok kan det ikke altid undgaaes af retfærdighedshensyn, men det kan forhindres, at de ved slige leiligheder medvirkende elevers navne trykkes paa programmet, som spredes for alle vinde. Læreren bør sætte sin ære som pædagog deri, at han undgaar alskens reklameuvæsen. Han maa vel vogte sig for at blive aarsag til, at den ædle æresfølelse gaar over til den alt godt fortærende *ærgjerrighed* — hos pigerne oftest *forfængelighed.*

Rangordning i skolen er forkastelig; man bør og kan spare børnene for dens sorger. Alt tilsammen taget, saa har det at sidde i alfabetisk rækkefølge afgjort fortrinnet; thi til den sunde selvfølelses pleie gives nok af anledninger andetsteds. *Falret* fortæller om en tolvaars gut, som hængte sig i fortvilelse over, at han kun var den — anden i klassen.

Dette er vel en mørk slutning paa et tilsyneladende saa fjernt og neutralt liggende emne som undervisningsmethoder; men naar vi betænker, at en god del af de daglig tiltagende sindssygdomme og selvmord paa grund af ubetydelige aarsager skyldes *nervøsiteten,* saa erindrer vi ogsaa, at vi her ved uvidenhed og ligegyldighed let kan paadrage os stort ansvar.

Det kunde have sin interesse i denne sammenhæng at gaa nærmere ind paa afholdsarbeidets betydning for skolen, da det stadig voksende forbrug af bedøvelsesmidler og stimulanser *(alkohol — morfin — nafta — tobak* o. l.*)* peger paa tiltagende svækkelsestilstande i nervesystemet; men der findes allerede en hel litteratur derom.

Behandlingen af skolebørns sindssygdomme

maa, som før nævnt, først og fremst blive lægens sag. Det vil være til liden nytte her at opregne nogle almindelige regler, fordi hvert enkelt tilfælde kræver sin særegne behandling. Hos de børn, hos hvem alt en sygelig tilstand er kommen tilsyne, har læreren «at afholde sig fra enhver prætension paa at helbrede,» som *Griesinger* udtrykte sig; men han maa behandle den intellektuelle udvikling med dobbelt omhu. Den er i mange tilfælder *tidlig moden*, overstrømmende — da gjælder det at holde igjen, — eller den er *forsinket* — da er taalmodighed fornøden. Fremfor alt er denne kostelige læreregenskab paakrævet for børn, om hvem *Conolly* sagde, at man «gad prygle dem for hvert øieblik» for deres totalforhold, men som kun er syge og derfor ikke gjenstand for vrede og straf, men medlidenhed og elskende omsorgsfuldhed. Om dem gjælder da rigtig det moderens ord i «Hermann und Dorothea»:

So wie Gott sie uns gab, so musz man sie haben und lieben — (Saa som Gud dem os gav, saa maa man dem have og elske).

En eneste regel kan jeg dog ikke negte mig den tilfredsstillelse at have fremholdt for opdragere. Man er saa tilbøielig til at ville bruge tvang for at faa anormale skolebørn til at adlyde, og naar man saa merker, at elevens trods eller sløvhed spotter enhver saadan indvirkning, begynder man at prøve med overtalelser, løfter, kneb og list. Men det gjælder ligeoverfor forstyrrede børn i endnu høiere grad end ellers, at man ikke for nogen pris maa udsætte sig for at berøve barnet dets tillid, dets naturlige tro paa lærerens sanddruhed og oprigtighed. Paa en sygelig undergrund vil en skuffelse ofte have betænkelige virkninger.[1] En

[1] Siegert, Problematische Kindesnaturen: 6. Die Menschenhasserinn. Gr.

rolig, venlig og aaben, men fast optræden kræves der; des bedre vil da lærerens velvilje og aandelige overlegenhed og ligevegt virke velgjørende paa barnets syge sind.

Egentlig vil den «behandling», der kan kræves af læreren, kunne formuleres i en sætning som denne: «Lad ikke det «vrange og skakke» oprøre dine «bedre følelser» til vrede, men vise dig, hvor dine pædagogiske opgaver ligger!»

Hermed har jeg i hovedsagen opfyldt min opgave at forelægge pædagogerne betydningen af læren om sindssygdomme.

Saa paatrænger sig spørgsmaalet om, hvorledes jeg tænker mig *studiet af psykiatrien.*

Af nogen nytte kan det allerede være, at dygtige læger faar anledning til foredrag i lærerforeninger, som medarbeidere i pædagogiske tidsskrifter, hvad ogsaa *Laehr* har foreslaaet paa den ovenomtalte forsamling i Eisenach. Allerede herved kan lærerens blik blive en saavidt særegen indstilling underkastet, at det af hans elevers tal finder ud saadanne, som han hidtil forgjæves har «psykisk maltrakteret eller ladet blive tilovers.» Men denne maade at samle sig psykiatriske kundskaber paa er dog formeget bunden til tilfældigheder, truer for meget med at formidle sammenhængsløse enkeltheder og er altfor meget udsat for at udnytte den pædagogiske side af sagen for lidet til, at man kunde give sig tilfreds dermed. Desuden skal man erindre, at det psykiatriske studium for skolelæreren er et *middel* — en forberedelse (ikke maal for halvstuderet dilettanteri).

Men indgribende er *Laehrs* videre forslag, at der skulde gives de mænd, som vier sig til pædagogiken,

hensigtssvarende undervisning blandt andet ogsaa i hjernens fysiologi og pathologi ved universitetet (eller hvor de nu pleier at modtage sin pædagogiske uddannelse), en fordring, som vi omformer, henholdsvis udvikler derhen, at vi siger: *Læren om de psykiske forstyrrelser behandles i tilslutning til psykologien i almindelighed og til den fysiologiske psykologi i særdeleshed.*

For denne sammenslutning taler nærmest den omstændighed, at det ved de sygelige sindstilstande nøiagtig dreier sig om de samme love, efter hvilke det sunde sjæleliv føres; kun de *betingelser,* hvorunder hine love virker, er andre og har derfor ogsaa andre foreteelser tilfølge. Da nu den begyndende lærer maa erhverve sig en for sit kald temmelig omfattende kundskab om sjælelivets normale virksomheder og love, saa har han deri tillige et værdifuldt grundlag for opfatningen af de pathologiske sindstilstandes væsen. Men paa den anden side kan læren om sindssygdomme for saa vidt være til stor nytte for psykologien, som den handler om foreteelser, som ikke kommer frem under normale betingelser og dog er af betydning for et omfattende kjendskab til de sjælelige virksomheder og love. I anerkjendelsen heraf fremdrager derfor ogsaa mange psykologiske forfattere hist og her eksempler, som kun kan tages fra psykopathologien; saaledes eksempelvis *Drobisch,* der fortæller om en aandssvag gut, som efter flygtig gjennemlæsning straks kunde fremsige efter hukommelsen hele sider af skrifter, forfattede i et ham fuldstændig uforstaaeligt, ham endog ukjendt sprog (latin). Ligesaa gjør *Ribot* i sin lærerige bog om hukommelsens sygdomme [1], saaledes ogsaa *Fechner* o. a. Rigtignok er det endnu sjelden, at det sygelige sjælelivs foreteelser

[1] *Th. Ribot*: Maladies de la mémoire. Paris 1881. Paa dansk ved August Lund. Kjbhvn. 1892. Gr.

anvendes i psykologien, men *Krafft-Ebing* klager derfor ogsaa over, at «en hidtil kun altfor lidet paaagtet og ligevel vigtig erkjendelseskilde er forsømt.» Og *Maudsley,* der i sin «Sjælens fysiologi og pathologi» vistnok i materialistisk retning behandler det sunde og syge sjæleliv, siger: «I virkeligheden frembyder sindssygefænomenerne, idet de fremstiller en forandring af betingelser, som slet ikke kan skaffes kunstig, en anledning til forskning, som i en saadan sag skulde været greben med den største begjærlighed.»

Af speciel betydning for pædagogiken er den udtalelse af Maudsley, at for vor nuværende, d. e. uden hensyn til pathologien istandbragte psykologi *eksisterer der ikke nogen individualitet,* hvad der ganske vist er overdrivelse, men dog ikke savner en vis sandhed,[1] som allerede før saa smaat er antydet.

Særlig fortjener endnu at fremhæves, at læren om sindssygdomme kan mane os til forsigtighed, naar vi af digterverker vil øse psykologiske kundskaber, hvortil fortrinsvis *Nahlowsky* opfordrer os, idet han i sin vakre bog om følelseslivet fornemmelig henviser til *Shakespeare,* men dernæst ogsaa til *Homer, Sophokles* og *Goethe,* hvis poetiske billeder, «fordi de er aflurede livet, ogsaa afspeiler livet rent og sandt og derfor yder psykologien tilnærmelsesvis en lignende tjeneste som de fysiologiske præparater anatomen.» I hovedsagen er det utvilsomt rigtigt; men der, hvor sygelige sjælstilstande kommer med i spillet, bør man ikke gaa for vidt i sin tillid.

«Enkelte poetiske fremstillinger af vanvittige,» siger Griesinger, «er i mange naturen aflurede træk fortræffelige, som Ophelia, Lear, fremfor alt Don Quixote; men idet digteren næsten udelukkende opfatter disse tilstande *kun fra den aandelige side som resultater af*

[1] Smlgn. C *Lange*: Om Sindsbevægelser. S. 58. Gr.

forudgangne sedelige konflikter med forbigaaelse af deres organiske grundlag og kun fremhæver det, som tjener til dette øiemed, bliver hans skildring i det mindste ensidig.»

Vender vi os til slutning til spørgsmaalet om, hvad der da skal læres den begyndende pædagog fra psykiatriens overordentlig omfangsrige omraade, saa er det alt m. h. t. de af mig før anførte foreteelser klart, at en kort, almindelig holdt oversigt vilde være uden nogen nytte. Indgaaende at arbeide sig gjennem det hele omraade forbyder dog blandt andet allerede mangelen paa tid. Desuden vilde mangt læres, som ikke har nogen betydning for pædagogen. For ham dreier det sig i første linje om barnepsykoserne, der danner en temmelig skarpt afgrænset gruppe af foreteelser, som især *Maudsley* og efter ham *Emminghaus* har vist, — en gruppe, hvis væsen medbestemmes af det barnlige sjælelivs eiendommelige forfatning og af udviklingsfaser og sygdomstilfælder, som mennesket er underkastet i barndommen.

Det hidhørende nødvendigste materiale skulde udvælges af Emminghaus's righoldige bog og for den overveiende theoretiske sides vedkommende læres i tilslutning til psykologien, men for den overveiende praktiske: paa den ene side sættes i forbindelse med undervisningshygiene,[1] paa den anden med den pædagogiske feillære.

For folkeskolen vilde dette stof fuldstændig strække til; men for de høiere læreanstalter, der beholder sine

[1] N. Hertzberg, Opdragelse og Undervisning: «— ved undervisningen paa seminarierne bør denne side (nemlig den fysiske opdragelseslære) formentlig behandles under sundhedslæren.» *Forord.*

elever ud over barnealderen, maatte der jo endnu dertil være tale om de sygdomme, som fortrinsvis ligger til pubertetens indtrædelse eller er forbundne med den.

Slutning.

Idet jeg nu gjør mig færdig med dette arbeide, der for mig har havt saa mange uovervindelige vanskeligheder og dog saa megen velsignelse, nærer jeg det inderlige ønske, at det maa have lykkedes min beskedne kraft at paavise de mangfoldige og nærliggende krav, som læren om sindssygdomme har paa den for sin omfangsrige opgave begeistrede skolemands virksomhed. Desværre gjorde de snævre grænser, som naturligvis er givne for nogle halvt medicinske og halvt pædagogiske foredrag, det til en nødvendighed, at meget slet ikke er berørt, som ligevel vilde været af almindelig interesse og større betydning. Men om der end er adskillige mangler og ufuldkommenheder ved mit arbeide, der bevæger sig paa et anerkjendt vanskeligt omraade, tror jeg dog at have vogtet mig for ét misgreb, som ved behandlingen af pædagogiske reformspørgsmaal just i den nærværende tid kun altfor hyppig gjøres, og det er *overdrivelse*.

Skulde det trods dette alligevel tykkes Dem, at jeg har overvurderet psykiatriens betydning for pædagogiken, saa berigtiger jeg mig herved gjerne i alle maader: *I sammenligning med lægens kald staar for pædagogen det aandsfriske barn i forgrunden; men sygelige foreteelser forekommer saa hyppig, at det at overse dem ofte vilde frembyde en skjæbnesvanger ensidighed, en utilgivelig forsyndelse mod fordringen: «Tag hensyn til individualiteten!»* [1]

[1] N. Hertzberg, Opdragelse og Undervisning. S. 17.

Læreren vil heller ikke kunne undvære psykiatriske kundskaber, naar den for tiden fra mange sider saa energisk forlangte skolelæge overalt har holdt sit indtog i skolestuerne. Lærerens og skolelægens virksomheder fremstiller to hinanden skjærende kredse: Omraadet inden den herved fremkomne linseflade er fælles for begge. Som skolelægen ikke bør være vildfremmed indenfor visse grænser af pædagogiken, saa *maa* ogsaa læreren til en vis grad selv være hygieniker. Kun saaledes er en forstaaelsesfuld og enig, d. e. fordelagtig samvirken mulig, kun saaledes er det at haabe, at mekanisk væsen og mangeslags forviklinger forebygges.

Af «Materialien zur speciellen Pädagogik» von Tuiskon Ziller (3. Aufl. 1886).

11. Individualitetsbog.

§ 347. Til at samle individuelle træk af børnenes liv som forberedelse til bestemte individualitetsbilleder tjener «individualitetsbogen» for den paagjældende klasse. Til udgangspunkter for en mest mulig nøiagtig samling er der blevet opstillet *bestemte kategorier:*

1. Gutternes ydre m. h. t. dragt, renlighed, holdning, blik.
2. Sandhedskjærlighed, ærlighed.
3. Sindelag mod forældre og lærere, forhold til medelever, fremmede.
4. Færdigheder, interesse, beskjæftigelse, leg, deltagelse i (interesse for) undervisningen.
5. Punktlighed i henseende til skolegang, arbeider, bøger, hefter.
6. Huslighed og omgang udenfor skoletiden.
7. Tanker om fremtidigt kald.
8. Forslag til afhjælpelse af feil og mangler.

Tillæg.

I.

A. A., en ti aar gl. pige; slank for sin alder; symmetrisk skikkelse; blondt haar; lys hudfarve; lysegraa øine; hovedet i det hele veldannet, men noget fladtrykt i tindingegnen; pandens øvre del godt udviklet; fuldkomne sanser. Den lille svarer noksaa fornuftig paa spørgsmaal; sundheden i almindelighed god, pulsen normal, tungen ren, afføring i orden, men søvnen noget urolig. Der klages over hende, at hun aldrig kan finde ro, ikke holder af musik, viser sig løgnagtig, slikvoren, tyvagtig, grusom mod andre børn og lider under anfald af stor heftighed og raseri, som ofte optræder uden foranledning, og hvori hun bliver aldeles ude af sig selv, saa at hun neppe er til at betvinge. I disse anfald, som mangengang varer 1—2 dage, bliver ansigtet ganske rødt, og hun bryder og river itu alt, hvad hun faar fat paa. Hun gjør sig ogsaa skyldig i grov utugt og kjønslig lystenhed.

Conolly.

II.

B. B., en liden pige, ti aar gl., slank for sin alder, af let og symmetrisk skikkelse, med lys hud, graa øine, brunt haar. Ansigtet har et livfuldt udtryk; hænderne er stadig i bevægelse; panden er veldannet; kun

helt foran er hovedet noget afslettet til siderne, men ellers regelmæssig formet; flade ører. Hun ser frisk ud, men lider ofte af mavesmerter og kløe i endetarmen, skjønt der ikke er seet orm. Der har vist sig tegn til en tidlig uterinvirksomhed; tungen bleg; pulsen meget svag. Den lille synes at have ret gode aandsanlæg, er glad i musik og beskjæftiger sig gjerne med tegning og læsning; men hun har efter hinanden havt lærere, som ikke vidste at behandle hende ret, men stadig har ophidset og straffet hende og ikke forstaaet at vække kjærlighed og fortrolighed hos hende. En frygtelig egensindighed er kommen tilsyne hos hende, og hun har anfald af stor pirrelighed og gjenstridighed. Under en opdragerske af et lunefuldt gemyt blev hun endnu mer fordærvet, saa at hun tilsidst slet ikke var til at styre længer, og hun henfaldt i de heftigste, lidenskabeligste anfald, hvori hun bruger de sterkeste udtryk, endog udskjelder og bander sin opdragerinde, anfalder hende, river sine klæder itu, rykker haaret af sig og støder til sine paarørende og overvælder dem med de heftigste talemaader. Saadanne anfald varer nogen tid; er de over, er den lille artig og lydig. Det skal bemerkes, at der i hendes familie, nemlig paa farsiden, synes at være disposition til sindssygdomme forhaanden. Endnu to omstændigheder i hendes legemlige udvikling maa omtales, nemlig først og fremst, at hun ved fødselen var paafaldende liden, og dernæst, at hun i sit andet leveaar havde et fald paa baghovedet, hvorpaa der var fulgt brækning og koma (dyb bevidstløshed).

Conolly.

III.

Hos en liden pige paa to aar lignede tilfælderne i begyndelsen de epileptiske. Dette varede til det ellevte aar. Anfaldene bestod i, at den lille pige først

kom i raseri, derpaa fik krampe og saa blev bevidstløs; men der gik ikke noget opstyr i forveien, — ansigtsmusklerne fordreiedes ikke, og tungen blev ikke bidt. For sin alder, 11 aar, var den lille stor af vekst; hun havde lys hudfarve, blondt haar og graa øine. Hendes ansigt havde ikke noget roligt udtryk. Hænderne var i stadig bevægelse, og ofte gned hun øinene med den største heftighed. Hun var ikke ganske uskikket til aandelig dannelse, men det viste sig, at hun dog ikke kunde lære noget af andre, et forhold, som ofte bemerkes hos den slags børn. Hun viste meget stor pirrelighed og havde et lunefuldt og heftigt gemyt. Hendes almenbefindende var i det hele godt.

Da jeg saa hende igjen tre aar senere, i hendes 14de aar, viste hun stor bedring i sine anfald, som syntes at have været hysteriske. Ogsaa hendes store nervøse pirrelighed havde mildnet sig; men der kom endnu meget eksentrisk tilsyne i hendes karakter.

Conolly.

IV.

C. C., en liden tiaars pige, slank og velskabt, med lys hudfarve, brunt haar, graa øine, venligt ansigtsudtryk og velformet hoved. Tandfældingen er endnu ikke helt fuldendt. Gode aandelige evner forefindes; men meget ofte indtræder nervøse ophidselser, som dog er af kort varighed. Uden nogetsomhelst særligt varsel og uden merkbar foranledning henfalder barnet i en grufuld skrigen over sig, som om det var bragt i angst ved et eller andet; derved bøies hovedet sterkt til den ene side, og hænderne knyttes. Disse anfald kommer med mellemrum af 4—5 dage og efterlader barnet i en forvirret tilstand, som holder ved i nogle timer. Undertiden kommer ogsaa flere anfald paa en dag, efter hvilke den lille ser ud som sindssvag og ikke er rigtig istand til at begribe, hvad der foregaar

omkring hende. Disse anfald synes at staa i sammenhæng med den sene og uregelmæssige tandfælding; i det mindste berettes, at da hun fik tænder, havde et lignende, men langvarigt anfald fundet sted, efterladende en forbigaaende lammelse. Barnets appetit er god, tungen ren, og med undtagelse af en tilbøielighed til heftig smerte i maveegnen er ikke almenbefindendet forstyrret. Moderen vil dog have bemerket nogle antydninger til tidlig uterinvirksomhed. En bestemt eller blivende sindsforstyrrelse merkes ikke; den lille har sans for musik, læser gjerne, har lyst til virksomhed og til fornøielser — og kan kaldes intelligent for sin alder.

Conolly.

V.

D. D., en elleveaarig pige, slank af vekst for sin alder, af god kompleksion («udseende»), med brune øjenbryn, brunt haar og noget sløvt ansigtsudtryk, panden lodret og høi, forhovedet noget smalt, issen høi og baghovedet stort. Hun har i den sidste tid vokset usedvanlig raskt. Man beskriver hende som et venligt og kjærligt barn; men hun er noget sky og frygtsom af sig. Nogle maaneder, før jeg saa hende, mistede hun sin vanlige munterhed og var stadig fortrædelig, uden at nogen aarsag lod sig udfinde. Undertiden var hun selv i selskab med børn af hendes alder ganske stille og taus, holdt sig gjerne alene og talte med sig selv, og det mangengang paa en meget ophidset maade. Hun syntes at være hjemsøgt af sansebedrag eller forespeilinger; thi hun talte mangengang, som om hun tiltalte denne eller hin, der skulde være nærværende, og saa gjorde hun mange spørgsmaal om de ligegyldigste ting for derpaa at gjentage spørgsmaalene mange gange efter hinanden. Der gaves dage, da hendes almindelige ophidselse tilkjendegav sig ved

hulken og andre hysteriske symptomer; men aldrig klagede hun over smerte eller over noget andet ondt.

Forøvrig syntes den lille ikke at staa tilbage for sine søskende i forstand, og om hun ikke tyktes at holde af det, saa kunde hun dog undertiden lange stunder se paa et eller andet kvindeligt haandarbeide, som just interesserede hende. Hun satte sig undertiden ogsaa paa en liden hest og red omkring. Men hun vakte dog den største bekymring, da flere slegtninge paa farsiden ikke havde været aldeles rigtige. Det blev anbefalet for dette barn at undgaa enhver aandelig anstrengelse saa meget som mulig, kun at give det passelig og liden undervisning og lade det bevæge sig meget i friluft. Daglig maatte den lille tage et lunkent «regnbad» — dusch af en haandsprøite. — Det blev ogsaa særlig holdt paa at bringe den lille bort fra hjemmet, hvor man føiede hende i alt. Der indtraadte i de næste 3—4 uger kun ringe bedring. Under god ledelse af en forstandig opdragerske lærte hun at skrive breve om gjenstande, der havde en særegen interesse for hende, og bragtes ogsaa saavidt, at hun beholdt mangt af verdenshistorien i erindringen og kunde besvare spørgsmaal ganske rigtig. Men ofte sagde hun ikke et ord, svarede ikke nogen og gjentog et spørgsmaal, ganske som hun før havde gjort, til sine tider 3—4 gange efter hinanden. Men under sin opdragerskes fortræffelige ledelse gik det vistnok bedre og bedre med hende, skjønt overordentlig langsomt, indtil om to aar menstruationen indfandt sig, og nu indtraadte hurtig en forvandling, som lod haabe en fuldstændig helbredelse. Menstruationen var indtraadt forholdsvis tidlig, og da jeg fire aar senere saa pigen igjen, fandt jeg hende i enhver henseende fuldkommen udviklet. *(Neurasthenie).*

Conolly.

VI.

E. E., en nervøs, fortrædelig, grætten, gjenstridig pige, havde blandt andre slette egenskaber ogsaa den, at hun var tyvagtig, og blev til besvær i skolen. Hun voksede hurtig op, og da puberteten nærmede sig, viste menstruationen sig fuldstændig. I sit sekstende aar var jomfruen slank, veldannet, men meget bleg og bar sig i almindelighed som et barn paa 10—11 aar. Hun var stadig urolig, lunefuld og syntes at lide noget af veitsdans, navnlig i arm- og halsmusklerne. Særlig paafaldende var hendes frygtsomhed; hun var ræd for at gaa tilsengs, hendes søvn var sedvanlig urolig, og næsten altid vaagnede hun med smerte i den nedre del af panden. Nu og da klagede hun over forbigaaende svaghed eller tab af bevidstheden og pinte sig med angst for at blive forrykt.

Kraftig kost og fortsat brug af giftige midler og lunkne sprøitebad syntes at have en velgjørende virkning. Da jeg sidst saa hende, var der ikke mer tale om hendes hang til tyveri. Hvorledes det siden gik, ved jeg ikke, da jeg tabte den unge dame af syne.

Conolly.

VII.

F. F., var en officers datter; hendes mor var yderst ekscentrisk. Den lille selv var af god statur, lys hudfarve, men havde ikke noget sundt udseende. Hovedet var ikke regelmæssig formet; panden var daarlig udviklet, issen, side- og bagdelene af hovedet uforholdsmæssig store. Fra sin tidlige barndom var hun gjenstridig og heftig, løgnagtig og uanstændig i sin opførsel, tyvagtig og tilsyneladende uden al sans for kjærlighed. Saaledes voksede hun op. Da hun var femten aar gammel, var hun endnu temmelig barnslig

i sin fremtræden, rastløs, træsk, egensindig, lunefuld, men endnu altid tyvagtig.

Der blev gjort alt for at forbedre hende; men forsøgene syntes frugtesløse.

Conolly.

VIII.

Den 27de juli 1856 blev den elleveaarige Curt v. A· overgivet til anstalten Thonberg. Slank, regelmæssig legemsbygning, af fine former, feilfri, dog zart konstitueret og først efter tandfældingen noget sterkere. Han har i fem maaneder lidt af skolebarns-vanvid [1].

Faderen, en udmerket forretningsmand, af kolerisk temperament og den største ærgjerrighed, var temporært henfalden til hypokondri; moderen meget nervøs, undertiden tungsindig.

Vor Curt var forældrenes yndling, velopdragen, lydig, ogsaa i det hele temmelig godt begavet.

Af ham tænkte faderen at danne noget udmerket og sørgede med alvor ikke bare for dygtige lærere, men ogsaa for talrige undervisningstimer og opgaver. Curt gjorde i begyndelsen gode fremskridt og retfærdiggjorde sin fars forventninger. Men hver anerkjendelse af lærerne og al deres ros tjente hans far til udgangspunkt for at drive barnet til mer og mer anspændt flid. Curt fulgte dels af arbeidslyst, dels af frygt for faderens strenghed med største iver hans bud og gik i længere tid standhaftig fremad til sine læreres glæde.

Men undervisningens krav forøgedes pludselig ved en skoleforandring og oversteg nu barnets kræfter. Curt arbeidede dag og nat uden dog at tilfredsstille

[1] «Alle merker paa *neurasthenia cerebralis*, som tilmed drager endnu sværere psykopatiske symptomer af længere varighed efter sig» — Emminghaus.

sig selv og lærerne. Da syntes guttens naturel at forvandles.

Curt tabte sin munterhed, gik til skolen med ulyst, manglede her den vante opmerksomhed og paadrog sig saameget vissere irettesættelser, som hans tidligere dygtighed ikke tilstedte nogen undskyldning for udygtighed.

Neppe blev de daarligere karakterer bekjendte i hjemmet, før faderen, hvis yndling Curt syntes at være, behandlede ham med uvenlighed og haardhed. Forgjæves anstrengte gutten sig aandelig sent og tidlig; arbeiderne tilfredsstillede ikke. Der truedes med større straffe, og der erholdtes for en tid bedre vidnesbyrd fra skolen. Men snart sank barnets ydelser dybere og dybere. Faderen var opirret til det yderste over guttens formentlige letsind, en søn, af hvis talent og viden han havde brystet sig, paa hvis fremgang han havde bygget de mest glimrende forhaabninger. Indesperring, legemlige tugtelser med haand og ris, sultekur og mundtlige forhaanelser i andres paahør forsøgtes i rask rækkefølge afvekslende med moderens milde tilskyndelser og gode søstres opmuntringer uden at frembringe synbart indtryk paa guttens gemyt, og erkjendelsen heraf fik forældrene til at tro, at gutten var forstokket. De haarde forholdsregler fortsattes derfor i skole og hjem, og han hengav sig uden knurren, tvungen af vanens magt, til det ham kjedsommelige skoleliv. Men han forfaldt legemlig, vragede maden, spyttede meget og klagede over ildebefindende, blev indadvendt, sneg sig drømmerisk omkring og holdt sig ofte med hænderne om hovedet.

Da erkjendte familiens kvindelige medlemmer Curts forandringer, der — i og for sig kun særheder — dog syntes aldeles stik imod guttens tidligere væsen. Han savnedes ofte i familiekredsen. Man fandt ham ved eftersøgning skjult her og der, og han blev øiensynlig

forskrækket ved at blive funden op. Den formodning, at han skulde have gjort en slet streg, viste sig at være falsk. Curt angav ingen grund til sit forhold. Man saa ham undertiden i dagligstuen lure bag gardinet og sky kige ud paa gaden. Han kom ofte i fuldt løb og anpusten hjem fra skolen, som om han undfløi en fare. Endelig vendte han om paa halvveien derhen og var ikke til at bevæges selv ved den haardeste trusel til at fortsætte veien alene. Da guttens ydelser blev daarligere og daarligere, og han øiensynlig var ude af stand til at følge undervisningen, foreslog lærerne selv med hentydning til en eller anden upasselighed hos sin elev, at han skulde holdes borte fra skolen i nogen tid. Heri samtykkede faderen kun med den største modstræben. For helt at kunne bedømme hans stilling til sønnen skal her mindes om en ytring, som hr. von A. gjorde om sin datters evner. Den med musikalsk talent begavede lille pige skulde i pubertetsalderen optræde offentlig paa en koncert som klaverspillerske. De udvalgte stykker oversteg den unge virtuosindes kræfter, skjønt hun med taarer og største anstrengelse daglig øvede hele 5—6 timer. Læreren erkjendte selv elevens overlæsselse og anbefalede faderen et lettere stykke, fordi det første aabenbart var for vanskeligt. Jeg finder det ikke, — sagde den ærgjerrige far, der dog ikke besad indsigt nok i notesatsens forbindelse. Datteren blev syg, og spillet stod hen.

I de første dage af sine ufrivillige skoleferier stod Curt mekanisk op til vanlig tid for at gjøre sin dont. Betydet, at han skulde være fri, gik han ustadig om, talte med sig selv og lurede oftere end ellers bag gardinerne. Adspurgt herom svarede han, at politiet vilde fange ham og lade ham afstraffe i skolen. Han undgik med hensigt sin far, gjemte sig for fremmede og gik kun tvungen til frokost- og middagsbordet. Her

spiste han lidet, spyttede ofte enkelte bider ud og betragtede resterne paa tallerkenen med mistænksomme blikke. Mistro mod alle mennesker, mistanke til hver af sine paarørendes handlinger og opsætsighed mod forældrene indtraadte. Det legemlige befindende forværredes i løbet af en maaned mer og mer. Ansigtet var vissenblegt og fordreiet, holdningen krum, gangen ujevn, snart hurtig, snart slæbende, søvnen urolig, afbrudt af drømme, opfaren og opskrigen, dyb henimod morgenen.

Patienten greb sig ofte i haaret, trak enkelte haar ud og besaa dem nøie, ytrede ogsaa, at det stak hist og her i hovedet paa ham. Han var mørk omkring øinene, rød i conjunctiva (bindehinden), tør i næsen; tungen hvidlig belagt med tilbøielighed til tørhed. Curt drak ofte en mundfuld vand, men spyttede det nydte tildels ud. Hans appetit var ringe, rettet paa surt og frisk frugt, fordøielsen daarlig, haardt liv. Patienten lod urinen gaa i sengen og i klæderne, forurensede sig med stoludtømmelsen og forvildedes mer og mer i sin habitus.

De tilkaldte læger erkjendte straks hjernens sygdom, men maatte vige med sit forslag om at overgive gutten til en helbredelsesanstalt for en homøopaths løfte om at helbrede gutten hjemme hos forældrene.

Først efter fire kostbare maaneder og frugtesløs behandling paafulgte flytningen til Thonberg.

Gutten frembød ved optagelsen et billede paa jammer og elendighed. Hans hele væsen var blevet dyrisk. Selv i driften til at løbe efter moderen laa der kun en hunds instinkt. Ved afskeden bed gutten sin far i armen og løb lig en vild kat til den mørkeste krog.

Det var da ikke at tænke paa at vænne ham til noget og faa ham til at finde sig tilrette. Han veltede sig paa jorden, besudlede sig med sit skarn, holdt

sig helst i det frie, flygtede ved enhver tilnærmelse under støiende skrig og spiste kun hensatte, opskaarne portioner mad, alt med fingrene.

Al flytning kunde kun tiltvinges ved at bære den lille tyran bort. Han holdt kun ud i sengen, naar han havde nogen knælende ved siden af sig, — én som af godvilje og pligtiver hengav sig til at være hans sovekamerat.

Pas, pleie og tugt var kurens første elementer. Ved siden af mild og passelig nærende kost fik Curt lunkne bad med kolde omslag paa hovedet, tørre kopper (»Schröpfköpfe») i nakken. — — — Efterhaanden vandt tæmningen med det gode, især udført af kvindehænder, saavidt magt over den syge, at han villig lod sig vaske, bade og klæde uden at skrige sit kategoriske «gaa væk!» Det varede længe, før patienten selv lagde haand paa befordringen af sit ydres renlighed og orden.

Han sluttede sig atter til mennesker; nu blev til kamerat givet ham en anden gut, som munter, snaksom og overgiven vakte det barnlige, glade sind tillive, vel ogsaa udfordrede vor Curts selvfølelse til modverge.

Patienten begyndte at efterligne legekameraternes miner, gestus og øvelser, først keitet, saa flinkere, endelig ogsaa med synlig overlegenhed. Derved trivedes sundheden, og legemet blev fyldigt og blomstrende. Curt løftede hovedet og holdt sig ret. Han agtede nu mer paa omverdenen, glædede sig ved opholdet i den frie natur, men vandt ogsaa ro nok til at holde sig inden døre.

Gemyttet blev blødere, trodsigheden tabte sig, og den vanlige føielighed vendte tilbage. Behandlingen forbandt nu med leg en behagelig belærelse. Billedverker, tegning, musikalsk undervisning, dans og gymnastik gjorde sin nytte. Dertil blev rekonvalescenten beskjæftiget med lette huslige arbeider, hvortil han viste sig særdeles flink.

Han udviklede lidt efter lidt saa mangen god egenskab i sit sjæleliv og udviste især taknemmelighed i sin tilslutning til de personer, hvis deltagelse og anstrengelser særlig havde bidraget til hans bedring.

Efter en kur paa 11 maaneder og 20 dage blev Curt forsøgsvis udskreven og er ikke bare forbleven frisk, men ogsaa skreden glædelig frem i intelligens. Hans undervisning ledes med størst mulig forsigtighed.

Ed. Wilh. Güntz.

IX.

En tiaars liden, men kraftig gut havde en meget nervøs, men af sit embede ganske og aldeles optagen far og en meget nervøs og uforstandig, mod sine børn yderst svag mor. En søster vakte bekymring ved sin livlighed. Gutten var ikke ubegavet, skulde lære meget paa et berlinergymnasium, uden at en ordentlig virksomhed i hjemmet regulerede arbeiderne, medens forældrenes forhold og livlighed bevirkede en meget munter omgangstone i deres hjem.

I Pyrmont, hvorhen gutten ledsagede moderen, indtraf anfald af ængstelig uro, som i begyndelsen var sjeldne, senere indtraadte hyppigere og nogle dage efter kom igjen ikke alene hver nat, men da ogsaa gjentagende gange med skjærende skrig. Tilkaldt om aftenen af huslægen fandt jeg moderen tilsengs i hysteriske krampeanfald, faderen raadløs løbende frem og tilbage foran guttens seng, hans søskende forstyrrede siddende omkring. Man ventede netop et anfald. Gutten var psykisk ofte tilsyneladende fri, besvarede harmløst mine spørgsmaal, viste ved haandtryk kun lette konvulsiviske bevægelser i haandmusklerne. Han havde et mat udseende; kjødet var vissent, ansigtet noget opsvulmet. De forskjelligste læger var konsulerede, dagen forud ogsaa *Griesinger*, der havde erklæret disse

tilfælder for blodmangel *(anæmi)* og forordnet, at de hidtil anvendte kolde vaskninger istedetfor om aftenen skulde foretages tidlig og istedetfor den hidtil brugte arsenik gives jern. Det ventede anfald udeblev for den gang. Den af omgivelserne øvede forkjerte psykiske behandling laa her klart i dagen, en rask indgriben var nødvendig, og jeg tog straks den syge, hvis raadløse fars ven jeg var, i mit hus.

Her markerede sig nu de anfald, som indtraadte sent om kvelden, ved pludselige angstanfald, ved at skrige op og hastige bevægelser, springe over borde og stole, omklamre og kysse de nærmestsiddende, indtil de efter $^1/_4$—$^1/_2$ time efterhaanden tabte sig, og rolig søvn indtraadte.

I den frie tid var gutten villig, barnlig og godmodig; men stundom viste han ved et stirrende blik, som blev glansfuldt, noget lurende ved sig og i sine handlinger noget underfundigt. Moderens besøg maatte jeg forbyde, da hun stadig ophidsede den syge ved forkjerte spørgsmaal og fordærvede appetitten paa en for hans tilstand egnet næring ved medbragte lækkerier, som hun hemmelig stak til ham.

Jeg beholdt gutten hos mig et halvt aar. Han kom sig legemlig og aandelig, blev frisk og munter, anfaldene kom ikke igjen, og jeg slap ham fra mig med den formodning, at han straks skulde faa regelmæssig undervisning fjernt fra Berlin og fjernt fra sine forældre hos en forstandig lærer. Faderen fulgte ogsaa mit raad; men moderen fandt mangt og meget at udsætte paa pensjonen, kunde ikke leve uden gutten og udvirkede, at han kom til hende igjen.

Nogle maaneder efter hørte jeg, at han var hjemsøgt af epileptiske anfald. Faderen døde af en hjertelidelse og min stakkels patient af en lungebetændelse, som traadte til, uden at de epileptiske anfald havde ophørt. *Laehr.*

[illegible]

X.

M. S., en gut paa ni aar, ømt elsket af forældrene, af hvilke faderen var en fremragende begavet og ualmindelig optagen forretningsmand, medens moderen vaagede meget ængstelig over børnene, havde i flere maaneder været betroet en lærer, som søgte at anspore den angivelig træge, til leg tilbøielige natur til at lære noget. Jo mere han gjorde dette, desto mindre ydede gutten.

En eiendommelig uro og tegn paa indre angst med et zart forhold til forældrene indfandt sig; han blev tilbøielig til at græde, opbrusende, egensindig, vilde snart gjøre dette, snart hint, tirrede andre og viste uartigheder, som ikke var forekommet før. Da jeg blev taget tilraads, fandt jeg en eiendommelig hast i hans legemlige og aandelige bevægelser, stemmen munter, blikket stikkende og lurende; gav villige svar, men sprang snart i tankerne til noget andet; bryst- og underlivsorganerne sunde, ansigtsfarven noget blegsottig (anæmisk), huden vissen, søvnen urolig.

Jeg lod ham opgive al undervisning, og da det var sommer, bringe paa landet under ledelse af en meget forstandig søster til slegtninge, hvis børn han kunde lege med. Jeg besøgte ham der flere gange og kunde konstatere, at patienten ved den diætetiske behandling og simple bad kom sig legemlig, blev roligere, men dog altid, og det i periodiske tidsrum, endnu voldte sin kreds meget bryderi ved egensind og ualmindelig bevægelighed i bevægelser og viljesytringer. Forældrenes besøg maatte jeg indskrænke meget, fordi enhver pirring af gemyttet ophidsede patienten og lod de sygelige symptomer træde sterkere frem. Det var karakteristisk, hvorledes gutten trods sin ungdom tilsyneladende uden at være opmerksom dog agtede paa alt, som foregik omkring ham, og kun gav indtrykket

tilkjende ved større aandelig og legemlig bevægelighed. Da vinteren kom, var opholdet paa landet ikke mulig mer. Jeg foranledigede, at han kom til en fornuftig familie i en flere mil borte liggende by, at en lærer, der var uddannet i et blindeinstitut, blev givet ham som leder, og at denne ogsaa efterhaanden tog fat paa en methodisk undervisning passende til guttens kræfter. Derved er den syge bleven bedre, har lært i forhold derefter, er bleven kraftigere, har mistet noget af sin uro, er venligere og villigere, ikke mer saa psykisk pirrelig som før. Jeg lader ham endnu en tidlang være under denne ledelse, til hvilken forældrene ved et saadant resultat har vundet tiltro.

Laehr.

XI.

For fem aar siden blev en gut paa tretten aar bragt til mig af sin far; moderen var død for et aar siden, og han vakte faderens bekymring ved sit væsen, der allerede i længere tid havde været eiendommeligt. Gutten saa blegsottig ud, havde en til hans alder slet ikke svarende legemlig udvikling, saa at man vilde have holdt ham for flere aar yngre. I samme familie havde jeg allerede havt at behandle flere tilfælder af sindssygdom. Gutten havde havt meget let for at lære og var til min forbauselse alt rykket op i *secunda.* I sit øvrige væsen havde han endnu noget meget barnligt, holdt sig i nærheden af faderen, saa saa ofte som mulig ængstelig hen paa ham, havde bare interesse for skolearbeiderne, troede bestandig at have glemt noget deraf, at maatte forberede sig endnu mer til den næste dag, arbeidede til langt paa nat og sov da urolig. Han var i de sidste maaneder bleven fortrædelig, egensindig, havde trukket sig tilbage fra sine skolekamerater og var nu ogsaa bleven havt tilbedste af disse.

Faderen havde efter moderens død kun endnu mer ofret sig for børnene, vaagede ængstelig over deres liv, navnlig deres skolearbeider, havde især villet gjøre denne gut til en «mønstergut», havde endog stillet antallet af biderne ved maaltidet under den faderlige kontrol, og dette saameget mer, jo mer sønnens eiendommelige væsen begyndte at vække hans bekymring.

Hvor pedantisk hans søn var bleven, viste sig deri, at han, da jeg havde ladet ham træde ind i et sideværelse, ved faderens livlige meddelelser med ét aabnede døren og raabte i en grædefærdig næsetone, at vi dog ikke maatte tale saa høit, da han jo kunde høre det. De øvrige legemlige organer var friske med undtagelse af ernæringens — ansigtet og blikket af et lidende, ængsteligt udtryk, altid rettet mod faderen. Jeg foranledigede nu, at han besøgte mig flere gange, forat jeg kunde lære ham at kjende uden hans fars nærværelse. Da legte han gjerne med mine meget yngre børn, hvorved han holdt sig kjæk.

Jeg udvirkede nu, at han kom i pensjon hos en forstandig mig bekjendt lærer, der ogsaa ledede den offentlige og private undervisning under hensyntagen til ham og vaagede over den tilsvarende kur. Efterhaanden gik det bedre. Desværre blev faderen, der var embedsmand, forflyttet til samme by, og de derved atter aabnede hensyn til familien bevirkede snart, at han igjen kort efter vendte hjem. Men her havde faderens ængstelige omhu, hans søskendes drillerier, guttens ikke passende kontrollerede ærgjerrighed lignende foreteelser tilfølge som før, f. eks. ulyst til arbeide, pedantisk væsen, æglerier med de andre, hvilke steg til haandgribeligheder, saa at jeg nu i overensstemmelse med min ven huslægen tog ordet for at faa gutten optaget i Illenau. Der blev han ca. 6 maaneder og kom sig aandelig og legemlig, saa at han kunde

udskrives som frisk. Kun en vis gammelklogskab holdt sig i guttens væsen, ikke rigtig passende til hans barnlighed ellers — sandsynligvis den immanent blevne følge af den faderlige pædagogik.

Forrige aar traf jeg ham paa jernbanen. Han var imens bleven student og billede paa sundheden selv. Af det tidlig modne barn var det blevet en statelig ung mand!

Laehr.

XII.

Et yderligere eksempel har en ven og kollega meddelt mig. Hans tiaarige søn sidder for ca. to aar siden i *quinta*. En lærer i samme, der ærgrede sig over de øvrige nogle og tyve elevers dovenskab og svaghed, erklærede, at kun hin og hans sidemand fortjente, at han beskjæftigede sig med dem. I virkeligheden beskjæftigede han sig fortrinsvis med dem, men det kun saaledes, at han overlæssede dem med arbeider og virkelig ogsaa en tidlang bragte dem raskt fremad. Dog nu begyndte sønnen at blive mer og mer tver og egensindig. Saa let som han før arbeidede, blev det ham nu tungt. Han blev kropslig daarligere, fik flere gange angstanfald, i hvilke han skrigende kom springende til faderen, og endelig indtraadte endog epileptiske anfald. Faderen, en meget optagen, sindig læge, lod da straks al undervisning ophøre, sendte sønnen paa landet, lod gjennemføre en let koldtvandskur i en koldtvandsanstalt og lod først i de sidste aar en forsigtig methodisk undervisning komme til. Følgen var, at de epileptiske anfald ikke mer er komne igjen i de sidste halvandet aar.

Gutten er bleven legemlig og aandelig helbredet, lærer atter frisk væk og har atter naaet i sin viden det standpunkt af positive kundskaber, som ligestiller ham med hans jevnaldrende.

Hvad er det da nu blevet af hans kamerat? Han er for to aar siden død af tuberkulose.

Laehr.

XIII [1].

N. N., en ti aar gammel pige af god familie er et smertensbarn i klassen og efter min overbevisning et offer for huslige forhold [alene? Ufer]. Af naturen livlig og begavet med en hurtig opfatning kunde og maatte hun være en af de bedste elever, naar bare skolen var bleven støttet af hjemmet [? Ufer].

Allerede i begyndelsen af sin skolegang vakte barnet vor opmerksomhed ved stor skjødesløshed og urenlighed. Før der blev lagt merke dertil, var skoletasken indsat med fedt af de uordentlig indpakkede smørbrød, saa at ikke en bog var til at holde ren mer. Abc-en var tilsmudset og sønderreven, endog før den var tagen i brug i klassen. Blyanter og penne var yderst ofte blevne glemte eller i ustand til skolebrug. Indpakningen i hjemmet sker saa skjødesløst, at hun stadig først efter lang søgning finder frem det, som behøves. Derved er bøger uden stiv perm brettede i alle retninger og tjafsede i hjørnerne. Paa tavlen er det skrevne som oftest halvt udvisket. Til disse træk svarer ogsaa barnets ydre. Haaret gjør et saadant indtryk, og hænderne er ofte saa smudsige, at man undertiden ikke gjerne ser paa pigebarnet. Skylden er utvilsomt moderens [alene? Ufer], der med understøttelse af en tjenestepige (og vel ogsaa af en søster)

[1] Dette barnebillede skylder vi en embedsbroders samvittighedsfuldhed og venlighed. Det maa være saa meget interessantere og værdifuldere, som det er kommet istand uden kjendskab til barnealderens sindssygdommes væsen, altsaa uden indflydelse fra denne side. I betragtning af denne omstændighed vil man vel gjerne tage med paa kjøbet enkelte kun delvis rigtige formodninger saavelsom mulige mangler. Ufer.

maatte være istand til at holde barnet rent og vænne det dertil. For faderen, der holdes borte fra hjemmet af sin bestilling, synes dertil mange ting fra skolen at blive hemmeligholdte for ikke at gjøre ham vred paa læreren (lærerens samtale med moderen).

Betragter man nu fremgangen, saa lærer dette eksempel, hvorledes *et godt anlagt barn kan forarmes aandeligt og sedeligt.*

Saalænge det meste arbeide ydedes paa skolen [altsaa var ringe, Ufer], var fremgangen god, i de historiske fag endog meget god. Hun havde ogsaa opnaaet en ret tilfredsstillende sprogfærdighed og kunde fortælle rigtig godt. *Men siden (og saavidt), selv i religion og historie, hjemmelekser maa tages til hjælp* (fordringerne altsaa stiger, Ufer), *gaar det ogsaa heri tilbage med N. N.*

Hun søger paa mange maader at skjule sin usikkerhed i at beherske stoffet ved talemaader og sludder; for ord har hun altid paa rede haand. I modersmaalet er hun nu rent daarlig. Jo mindre omhyggelig hun arbeider og hjemme har øvet grammatiske og orthografiske regler, desto mindre sikker er hun naturligvis ved deres anvendelse i stil eller diktat. Hun forveksler nu i næsten hver diktat o. s. v. ei og ie, ja hun kjender tilmed ikke mere alle «normalord» [!] og har ikke i fast besiddelse det materiale, som er blevet forarbeidet i elementærklassen. Selvfølgelig maa undervisningens fortsættelse paa disse betingelser falde hende yderst besværlig og kun ufuldstændig lykkes.

Paa grund af det meddelte vil man finde det begribeligt, at N. N. aldeles ikke opfylder de fordringer, skolen maa de stille til børnene med hensyn til umiddelbare dyder. Det skorter paa punktlighed; sedvanlig er hun den sidste, som faar pakket sammen, trods sin mangel paa orden. Sedvanlig ligger der efter i hendes rum i pulten rester af skolemad, papirremser,

penne, blyanter o. s. v. Det er saa slemt, at jeg allerede er kommet i forlegenhed for plads til hende, da flere forældre har ladet bede om at faa N. N. fjernet fra sine børns naboskab. Hendes stile- og diktatbøger er taalelig rene, fordi disse udelukkende opbevares paa skolen; men det er væmmeligt at se kladdebogen og lærebøgerne, endsige tage i dem.

Fliden var upaaklagelig i det første skoleaar, da hun bare havde nogle linjer paa tavlen eller nogle rækker at regne. Men jo mer hjemmearbeiderne (som arbeidet overhovedet, Ufer) *har tiltaget i omfang og selvstændighed, er det gaaet overraskende tilbage.*

Læse over en fortælling, lære et vers af en sang sker yderst overfladisk eller slet ikke. Det hænder, at hun løber bort fra en skriftlig opgave og saa lægger den frem halvfuldendt. *En opstramning er kun af nogle dages varighed.*

Men størst betænkelighed vækker dog barnet ved sin opførsel, ved sin hang til *løgn.* Den har naturnødvendig udviklet sig af de skildrede forhold. En liden nødløgn var begyndelsen. Sluttelig har hun i sin bestræbelse for at skjule en forudgaaende usandhed endog løiet paa frækkeste maade. Dernæst er gjentagelsen saa betænkelig, fordi det i hvert tilfælde er gjort hende begribeligt, hvor skjændigt og dumt det er, det sidste ved den omstændighed, at hun næsten aldrig undgaar opdagelse. Hun paastaar f. eks., at hun en eftermiddag har maattet holde sengen, skjønt hun ved, at hun er bleven seet paa gaden af sine medelever. En fra faderen forlangt sygeseddel forsøger hun at forfærdige selv paa en afreven avislap med falsk underskrift.

Overhovedet er det saa vanskeligt at indvirke paa hendes gemyt i denne henseende.

Sandsynligvis for ikke at vise sine medelever,

hvor dybt hun skammer sig [? Ufer], synes hun at lade, som om hun ikke bryder sig noget om tilrettevisningerne, og bærer sit dristige, frække væsen til skue. Hovedsagelig af denne grund er hun saa lidet afholdt i klassen, at ingen vil omgaaes hende.

Forholdsreglerne til barnets bedring maatte være anlagte paa, efter et saadant dybt fald i løgnen og efterat strenghed ikke havde frugtet noget, at komme barnet venlig imøde, at hjælpe det op igjen ved tillid og indgyde det mod til at være ærligt. Det havde gjentagne gange lykkedes at bevæge hendes medelever til at glemme det skede og til at optage hende igjen i venindekredsen. Men desværre har N. N. lige overfor saadanne bestræbelser ikke vist sig taknemmelig; thi for det meste fordærvede hun igjen ved en ny løgn det gode forhold, som saa møisommelig var bragt istand.

For fremtiden vil man og knapt kunne faa de andre elever til at omgaaes N. N. uden at komme i strid med de øvrige forældres berettigede ønsker.

XIV.

8 aars pige. I moderens familie har der flere gange forekommet folk af underligt psykisk naturel. Af mosterens tre børn var to kretinøse og døde snart; det eneste gjenlevende er begavet, men hevngjerrigt. Den syges moder har alt længe lidt af almindelig krampe uden forstyrrelse af bevidstheden.

Patienten havde overstaaet skarlagensfeber med svære tilbagefald. I tilslutning til de sidste optraadte psykosen (beg. juni 1877). Barnet trak sig tilbage fra forældre og søskende, som om disse var det rent fremmede; enhver barnlig vedhængen var rent for-

svunden. Sky og indesluttet talte det ikke mer med sine paarørende, forsmaaede den tilbudte næring, sad timevis paa hug i en krog af værelset og bed sine negle. Nu og da brød det uden bekjendt grund ud i skoggerlatter. Hyppig løb det afgaarde og drog sig omkring i byen. Til visse tider kom angstanfald, især naar far eller mor vilde træde det nærmere: da blev barnets hoved hedt og rødt, overvættes (profus) sved brød frem, og det trængte med største voldsomhed ud af huset. Hindredes det deri, saa blev det rent ude af sig selv. Det raabte: Nu kommer de! Ser I dem da ikke — de vil tage livet af far. — Der kommer én, som vil skjære halsen over paa mig -- tyrkerne kommer — politiet vil arrestere far — far har dræbt et barn. — Nu skjærer de halsen over paa mor etc.

Lykkedes det barnet i saadanne tilfælder at undvige, saa løb det ud paa marken, klatrede op i et træ og skjulte sig timevis mellem bladene. Vendte det tilbage, saa kredsede det forsigtig og sky om huset, trængte derind, naar det formodede, at ingen var inde, stak til sig madvarer og løb straks tilbage til udmarken. Paa lignende maade hentede det til sig mad, som forældrene havde hensat for det ved husdøren, i vinduet. Kun med stor modstand lod det sig bringe tilbage til hjemmet om aftenen. Søvnen var slet; dør og vindu maatte forvares; man maatte ogsaa vaage over den syge formedelst hendes tilbøielighed til at undvige.

Gjentagende udtalte barnet selvmordstanker, f. eks., at det vilde stikke sig en kniv i halsen, styrte sig ned fra en afsats. Paatruffet ved et hængningsforsøg ytrede det: Jeg har gjort det, forat jeg skal faa fred. — Udenfor angstanfaldene frembød barnet lidet paafaldende, kun naar det om aftenen skulde bringes tilbage til hjemmet, blev det sint og voldsomt.

Da det blev bragt til anstalten, vergede det sig af alle kræfter, bibragte moderen et dybt bidsaar i armen. I anstalten bemerkedes ingen angstanfald. Barnet talte slet ikke i flere uger, men betragtede med største opmerksomhed alt, som foregik i dets omgivelser. Det var meget sky og undveg alle lægens tilnærmelser. Hele dagen og stundom ogsaa om natten var det i stadig bevægelse, snart sneg det sig bag forhængene, snart krøb det under sengene, det veltede sig paa jorden — «stupte kraake» — trak frakker over hovedet paa sig, skreg pludselig over sig, sang en sang, men var, som bemerket, ogsaa i regelen stum til de tider, som det var i høi grad uroligt. En tydelig dominerende stemning manglede fuldstændig. Urenlighed med stol og urin indtraadte ofte om dagen saavelsom om natten, hvilket ikke var forekommet i hjemmet. Appetit og fordøielse regelmæssig, søvnen god. Kun engang, ved moderens første besøg, angst i høi grad og uro, saa at barnet krøb bag om ovnen.

Efterhaanden mer og mer rolig slutter barnet sig ogsaa til en oppasserske, der følger det, hvor det gaar og staar, snart ogsaa til en af lægerne. Det begynder at tale og viser lyst, men i begyndelsen lidet haandlag, til haandarbeider. Det glæder sig over nye klæder, gaar lægen tilhaande ved hans besøg med smaatjenester og viser mer og mer det almindelige forhold hos et sundt barn af tilsvarende alder.

Ved udskrivningen (novbr. 1877): kroppens længde uforandret, legemsvegten stegen omtrent $1^1/_2$ kilogram. Hjemme var barnet i begyndelsen sky og mistroisk lige overfor forældrene og først om vaaren 1878 var ethvert spor af sindssygdom forsvundet, skjønt der endnu i længere tid blev en vis impressionabilitet — psykisk hyperalgi — ømfindtlighed — tilbage lige overfor lette straffe.

Barnet havde en tro erindring om begivenheder under sygdommen og angstanfaldene.

Møller.

Emminghaus anfører dette tilfælde som eksempel paa de lettere former af «akut hallucinatorisk paranoia», gjør opmerksom paa de foreliggende selvmordsforsøg og tilføier, at saadanne selvfølgelig en eller anden gang kan komme til udførelse.

XV.

Nr. 4, 11 aar gammel, 137 cm. høi, bredskuldret, noget krum i benene og ryggen, med korte arme, holdningen noget sammentrykket, gangelaget ujevnt, med et sky udseende og daarlig ansigtsfarve. Overflyttet fra 3dje klasse til hjælpeklassen for sin dovenskab og umedgjørlighed.

Gutten har aldrig vidst af far og mor; tre uger gammel kom han i pleie hos sin mormor, der imidlertid behandlede det yderst svagelige barn meget slet, saa at man tilsidst blev nødt til at tage det fra hende og sætte det ud til fremmede for fattigvæsenets regning.

Faderen var selv opfostret hos fremmede, blev sjømand og en vilter krabat. Nævnte mormor betegnede ham med skjeldsordet «rasabok,» d. e. skjørlevner; han forførte hendes datter, forlod hende og skal være død i udlandet. Pigen er siden bleven gift i Amerika, men skal nu lide af en slem «bronkit — nedbrudt helse — svækkelse.» Efter fotografi at dømme er hun en vel 30 aar gammel, middelshøi, bredskuldret og kraftig bygget kvinde af smukke former og vakre, men sterkt sanselige træk. Særlig bemerkes, at hun har usedvanlig korte arme. Sønnen er hendes udtrykte billede og skal efter bedstemorens udsagn ligne hende i et og alt. Det lille runde

hoved udmerker sig ved, at panden danner ligesom et skaalformigt laag paa skallen, saa tindingerne faar et noget fladt, indsnevret præg. Panden er en smule hvælvet, dog med bibehold af en antydning til et kolerisk temperaments perpendikulære profil. Haarveksten er ikke ualmindelig. Øinene er store, mørkeblaa og har et trist, uroligt udtryk. Næsen er let krummet; den bærer merker af saar, som erholdtes derved, at mormoren, engang hun skulde hente ved i skuret med spædbarnet paa armen, snublede med barnet under sig og blev liggende saaledes en stund hjælpeløs. Ørene har ikke synlige abnormiteter, men hørelsen er mindre god paa høire side, og der er tilstødt ørepine af og til. Organet har flere gange været gjenstand for mishandling (ved slag bagfra) af voldsomme kamerater. Saaledes blev han nylig af nogle konfirmerede gutter først givet et kraftigt slag i øret og dernæst greben og kastet ind gjennem et vindu, saa glasstumperne sang om ham. Plages af tandpine og giver sig let over for smerter. Allerede hans noget «tvekrogede» stilling paa pulten giver indtryk af, at gutten har en svag mave: undertiden plaget af smerter i underlivet, skjønt fordøielsen nu i det hele taget er god. Da mormoren fik barnet til pleie, foraarsagede ernæringen meget besvær, engelsk syge svækkede den lille, og den gamle ufornuftige kvindes behandling bidrog sit til at forkvakle ham. Hun brugte, naar hun blev vred, at tugte med, hvad der var nærmest for haanden, f. eks. vedtræer, ildtænger, skamler o. l. Hun skal ogsaa tidlig have givet barnet meget brændevin og tobak, angivelig for orm. I løgn og banden var hun det bedste forbillede. Gutten lærte sig tidlig at rapse og lyve sig til slikkerier o. l. Fordøielsen var i den største uorden. Han havde hyppig diarrhoe og brækninger, var urolig om natten, snakkede meget i søvne og fik stygge anfald af angst. Han blev mer og

mer sky og indesluttet, lige overfor mormoren ondskabsfuld, ja tilsidst ligefrem hadefuld. Underkastet den gamle slette kvindes elendige herredømme fordærvedes det belastede barn hurtig, indtil man blev nødsaget til at tage det fra hende.

Det blev da sat i kost hos en brav kone, der — selv barnløs — ved omhu og utrættelig kjærlighed har faaet noksaa god skik paa den forkomne gut, bedret hans legemlige forfatning ved en streng, punktlig og sund husorden og tillige skaffet ham det grundlag, som han i 188* kom paa skolen med, vel otte aar gammel.

Jeg lader hende selv fortælle. «Da x kom til mig, var han saa fæl, at De kan ikke tro det. Han kunde ikke være inde i ti minuter, før han vilde stikke sig ud; men jeg holdt ham nu fra gaden. Han var saa urenlig, at han ikke kunde stelle sig selv — var fuld af utøi. Han tyggede tobak, lurede sig til at drikke øl og brændevin, løi, naskede og bandte og var græsselig uopdragen, trodsig og lei. Sommetider vaagnede han midt paa natten, satte sig opret i sengen og lo saa fælt, som én skulde høre en hest knegge. Han sprang ogsaa ofte ud paa gulvet og kom i en saadan angst, at han skreg over sig. Ellers om dagen var han slem at faa til at gjøre noget regelmæssigt, for han var saa indgroet i det vilde liv paa gaden, at han ikke kunde holde ud at være stille inde.

Bedstemoren boede en tid ovenpaa i samme hus og gjorde sit til at lægge mig hindringer i veien for guttens tilvænnelse. Hun for med sladder om mig, ertede op gutten til fantestykker, lokkede ham til sig med slikkerier, saa han mistede appetitten paa ordentlig, god kost, ja hun gav ham ogsaa øl, saa han var syg efterpaa. Jeg maatte da forbyde den gamle at befatte sig med barnet, og det likte hun nok ilde; det blev ikke bra, før hun kom paa fattighuset.

Hun havde rent ødelagt dattersønnen sin. Da han kom til mig ifjor vaar, kunde han ikke læse en linje «indi bok.» Jeg fik lært ham at stave og læse saapas — læste bibelhistorien og katekismen med ham. Men paa skolen blev han saa haardt behandlet, at han rent mistede baade modet og lysten. «De gjør ikke andet end slaar mig allesammen,» sagde han grædende, ret som det var. Spanskrør og ris og lug og fik vankede der næsten daglig, for han var nu vel haard og slem af sig; men saa havde de nok heller ingen barmhjertighed med den fattige fillegutten da, ved De!»

Denne pleiemorens beskrivelse er vel noget overdreven i enkelte stykker; hvad angaar skolens behandling af gutten, er den det bevislig i høieste grad. Men den faar tages, dels som hendes fra erindringen hentede indtryk af aarsagerne til guttens *nedtrykthed,* dels som hendes udtryk for den moderlige omhu for ham og især som et meget typisk billede af vor tids populære mistro til og vrange opfatning af skoletugt.

Pleiemoren fortsætter: «De kan tænke, gutten var saa forskræmt, at han huskede ingen ting; naar han skulde gaa erender, løb han gjerne afsted uden lue paa hovedet — i bud uden besked o. s. v. Jeg har nok ogsaa været streng mod ham, men én kommer nok allerlængst med det gode med *ham*, for han er slig, at møder han haardt, saa sætter han rent op og er umulig at faa af flekken, om én saa slog ham ihjel; da hverken hører eller ser han og tænker ikke. Ellers er han godslig og skjønsom; det er da noget godt i ham og. Han er saa glad i mig, at jeg tror gjerne, han fløi i varmen for mig, om jeg bad ham derom. Og saa er han snild og bænksam i huset, vil saa endelig gjøre nytte for sig. Han er svært glad i duer og sørgede saa, da de blev stjaalne fra ham en

nat, at jeg syntes synd i ham Han har endnu intet bestemt ønske om fremtidigt kald. Det værste, jeg kan sige til ham, er, at han kan komme tilbage til bedstemoren. Han er glad i at gaa paa skole og ser op til sin lærer; han er ogsaa hver søndag i søndagsskolen.

Det er den stadige klage, at han ikke faar være i fred for de andre gutter; de er saa «hængne» paa ham og erter ham med hans uegte fødsel, hvad der saarer ham dybt; men han er let forsonlig og har mange kamerater desværre, for han er let at lokke til det, som stygt er. Af og til om morgenen er han saa artig rar af sig, at jeg maa spørge ham: «Men x da, hvordan har du det idag da, skal du ikke paa skolen da?» Han er ligesom saa sløv og ligeglad med alting, gider ikke klæde sig paa og vaske sig, spiser lidet eller intet, og jeg maa næsten jage ham paa skolen. Udpaa dagen blir det bedre, og mod kvelden er han rent en helt. Naar han har gjort noget galt paa skolen, tør han ikke komme hjem, med det samme han rømmer, og han fortæller det ikke, før jeg har faaet greie paa det af hans kamerater; han vil ikke, at jeg skal blive bedrøvet over hans uskikkelighed. Aa ja, stakkars barn, han har faaet gjennemgaa meget ondt i sin tid; det var at ønske, at han maatte blive et bra menneske!»

Om bedstemoren ikke er, hvad man i almindelighed kalder for «gal,» saa er hun dog baade i den ene og den anden henseende et forvirret menneske. En af hendes døtre er idiot med et uegte barn, og en tredje datter, der var gift med en betjent ved et sindssygeasyl, blev sindssyg baade hun og hendes mand. Moderen *vil* ikke være ved, at der er nogen saadan skrøbelighed i familien, men det synes sikkert, at der kan være tale om en eller anden form af *arv*. At gutten har været som «halvtullet» under opveksten,

er ialfald sikkert og kan ikke alene tillægges cumulative aarsager som forsømmelse, tugt. tobak etc. At han nu er betydelig bedre, om end ikke normal, er jeg tilbøielig til at skylde paa den forstandige og velsignede pleie, han i det sidste aar er bleven til del — og dernæst paa opholdet i hjælpeklassen. Hans lærvillighed er forøget, evnerne mer sammenarbeidede og pirreligheden en smule mindre. Han bør fremdeles gaa i hjælpeklassen og have sin plads mellem to slove kamerater -- eller helst mellem en sløv og en godslig svag èn.

Gr.

NAME	DATE DUE